

Arapçada Müselles Olgusu ve Kur'ân'da Müselles Kelimeler

The Concept of Muthallath in Arabic and Muthallath Words in the Qur'an

Muhammed Ali Büyükkeleş

Öğretim Görevlisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı
Lecturer, Ondokuz Mayıs University, Faculty of Theology, Department of Arabic Language and Rhetoric
Samsun / Türkiye
buyukkeles2742@gmail.com | <https://orcid.org/0000-0002-0154-5817>

Article Type / Makale Tipi

Research Article / Araştırma Makalesi

DOI: 10.33420/marife.1743275

Cite as / Atıf: Büyükkeleş, Muhammed Ali. "Arapçada Müselles Olgusu ve Kur'ân'da Müselles Kelimeler". *Marife* 25/2 (2025) 704-728. <https://doi.org/10.33420/marife.1743275>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright / Telif Hakkı: "This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) International License." / "Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır."

Arapçada Müselles Olgusu ve Kur'ân'da Müselles Kelimeler

Özet

Bu çalışma, Sami dilleri arasında yer alan ve yirmiden fazla ülkenin resmî dili olan Arapçanın kelime özelliklerinden biri kabul edilen "müselles" olgusunu incelemektedir. Müselles, ilk dönemlerden beri dil bilgileri tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bu tanımlamalardan yola çıkarak müsellesler "aynı harflere, aynı tertibe ve aynı vezne sahip olmalarına rağmen, harflerindeki hareke değişikliği nedeniyle üç farklı okunuşa sahip kelimeler" olarak tanımlanabilir. Ancak zaman zaman bu tanımla tam uyuşmamasına rağmen müselles kabul edilen kelimelerin varlığı tanımın istisnalara açık olduğunu göstermektedir. Müselles kelimeler dil bilgileri tarafından anlam bakımından "hareke değişikliğiyle anlamı değişen" ve "hareke değişikliğiyle anlamı değişmeyen" olmak üzere ikili bir sınıflandırmaya tâbi tutulmuştur. Ancak konu hakkında yazılan eserler incelendiğinde "hareke değişikliği ile anlamı hem değişen hem de değişmeyen" bir başka müselles grubunun daha bulunduğu fark edilmiştir. Bu tür müsellesler, değişen her bir hareke ile yeni bir anlam ifade ederken aynı zamanda her üç formuyla ortak bir anlama delalet etmeye devam etmektedir. Müselles kelimeler, dil bilgileri ve edebiyatçılar tarafından Arap dilinin zenginliğini artıran ve ifade kapasitesini genişleten bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Bu kelimeler, Arap dilinin önemli bir özelliği olarak kabul edilmesi sebebiyle tarih boyunca çeşitli çalışmalara konu olmuştur. Ancak, bu alanda yeterince yoğunlaşmadığı ve müselles kelimelerin ortaya çıkış süreçleri, bu kelimelerin sınıflandırılması, istisnaları, dildeki kullanım yoğunluğu, dile katkıları gibi konularda bazı belirsiz noktaların varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Araştırmada ilk olarak müselles kavramının sözlük anlamı açıklanacak ve fıkıh, matematik, cıfr gibi farklı disiplinler tarafından hangi anlamlarda kullanıldığı değerlendirilecektir. Ardından müselles kavramının dil bilimi alanında ifade ettiği terim anlamı ve kapsamı ile ilişkili kelimeler değerlendirilecektir. Araştırmanın bu bölümünde klasik sözlükler ve dil bilgilerinin müselles alanında kaleme aldığı temel kaynaklar esas alınmıştır. Araştırmanın ikinci aşamasında, müselles olgusu etrafında kaleme alınan müstakil eserler ile bu tür kelimeleri derleyen lügat kaynaklarında yer alan ve müselles olarak nitelendirilen kelimeler detaylı bir incelemeye tabi tutulmak suretiyle söz konusu kelimelerin ortaya çıkış sebepleri tespit edilmeye ve sistematik bir biçimde değerlendirilmeye çalışılacaktır. Çünkü müselles gruplarından hareke değişikliği ile anlam değişikliğine uğrayan kelimeler, hareke ile anlam arasındaki ilişki bakımından zihinlerde merak uyandırmaktadır. Zira genel itibarıyla harekeler lafızların anlamına doğrudan etki eden bir unsur olarak kabul edilmemiştir. Bu bağlamda çalışmada müselles kelimelerde anlam değişikliğine sebep olan faktörlerin neler olduğu sorusuna da cevap aranacaktır. Müsellesler bazı eleştirmenler için Arap dilini tenkit etmede kullanılan bir malzeme olmuştur. Onlara göre aynı harflerden oluşan bir kelimenin yalnızca hareke farkıyla muhtelif anlamlar ifade etmesi, dilin anlaşılabilirliğini zorlaştıran bir unsurdur. Çalışmada eleştirmenlerin ileri sürdüğü bu iddia irdelenecek ve eleştirilere tutarlı cevaplar vermeye gayret edilecektir. Aynı bölümde müselles kelimelerin aslında karışıklığa sebep olmanın daha çok dile zenginlik kattığı ispat edilmeye çalışılacaktır. Araştırmanın son kısmı Kur'ân'da bulunan müselles kelimelere ayrılmıştır. Bu bölümde müselles hakkında kaleme alınmış sözlük türünden iki eser olan İbn Mâik'in İkmâlu'l-İ'lâm'ı ve Batalyevs'nin el-Müselles'i ana kaynak olarak tercih edilmiştir. Zira İkmâlu'l-İ'lâm, müselles alanında en kapsamlı sözlük çalışmasıdır; el-Müselles ise kelime anlamlarını şahit ve örneklerle detaylı bir şekilde izah etmektedir. Bu bölümde müselles kelimeler tek tek taratılarak hangilerinin Kur'ân'da kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu araştırmada Kur'ân kıraatlerinden yalnızca biri değil, meşhur kıraatlerin her biri esas alınmıştır. Zira bir kıraatin okuyuşuna göre müselles olabilen bir kelime bir başka kıraate göre müselles vasfını kaybedebilmektedir. Yapılan analiz sonucunda, Kur'ân'da toplam 422 müselles kelimeye rastlanmıştır. Bunların büyük çoğunluğu "hareke değişikliğiyle anlamı değişen" gruba aittir. 17 kelimenin anlamı sabit kalırken, 15'i hem anlam değişikliği gösterip hem de ortak bir anlam zemininde buluşmaktadır. Bu da Kur'ân'da bulunan müselles kelimelerin telaffuzunda yapılacak hataların çoğu zaman bir takım anlam bozulmalarına yol açacağını göstermektedir. Dolayısıyla çalışma aynı zamanda Kur'ân'ı harekeleme faaliyetlerinin anlama sürecindeki önemini de ortaya koymaktadır. Bu çalışma betimleyici ve analitik bir yöntem benimsemektedir. Öncelikle klasik kaynaklar incelenmiş, ardından müstakil risaleler ve lügat eserlerini karşılaştırmalı bir analize tâbi tutulmuş ve son olarak da bu çerçevede Kur'ân'daki müselles kelimelerin tespitine uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagati, Müselles, Hareke, Harf, Anlam

The Concept of Muthallath in Arabic and Muthallath Words in the Qur'an

Summary

This study provides a comprehensive examination of the phenomenon of muthallath, considered one of the lexical features of Arabic, the official language of more than twenty countries. From the earliest periods, linguists have offered similar definitions of muthallath words. Based on these definitions, muthallath may be described as "words that, despite sharing the same letters, order, and pattern, possess three different readings due to vowel changes." However, the existence of words regarded as muthallath that do not fully conform to this definition indicates that the term allows for exceptions. Linguists have classified muthallath words into two categories in terms of meaning: those whose meaning changes with vowel shifts and those whose meaning does not. Yet, upon examining the relevant works, another group has been identified, namely words that both change meaning with vowel variation and at the same time continue to denote a shared meaning across all three forms. Muthallath words have been viewed by linguists and literary scholars as an element that enriches Arabic and expands its expressive capacity. For this reason, they have been the subject of various studies throughout history. Nevertheless, research in this field remains insufficient, and uncertainties persist regarding the origins of muthallath words, their classification, exceptions, frequency of usage, and contributions to the language. The study first explains the lexical meaning of muthallath and evaluates the different senses in which the term has been employed in disciplines such as jurisprudence, mathematics, and jafr. It then discusses the technical meaning of muthallath in linguistics and the words encompassed by this category, based on classical dictionaries and key works authored by linguists on the subject. The second stage of the research examines in detail the words labeled as muthallath in independent treatises on the phenomenon as well as in lexical works that compile such terms, aiming to identify their origins and evaluate them systematically. Among the categories, words whose meaning changes with vowel shifts arouse particular interest, as vowels are generally not regarded as elements that directly influence meaning. Accordingly, the study also seeks to answer the question of which factors lead to semantic change in muthallath words. Some critics have used muthallath words as a means of criticizing Arabic itself, arguing that words composed of the same letters but distinguished only by vowels hinder clarity and comprehension. This claim is examined in the study, and an attempt is made to respond with consistent counterarguments, demonstrating instead that muthallath words enrich the language rather than create confusion. The final part of the research is devoted to muthallath words found in the Qur'an. Two lexicographical works were used as primary sources: Ibn Mâlik's *Ikmâl al-I'lâm*, the most comprehensive lexicon in the field, and Baṭalyawsî's *al-Muthallath*, which explains word meanings in detail with citations and examples. The study systematically surveys these works to identify which muthallath words appear in the Qur'an, taking into account not only a single reading tradition but all of the canonical qirâ'ât. This is necessary since a word that qualifies as muthallath in one reading may lose that feature in another. The analysis reveals a total of 422 muthallath words in the Qur'an. The vast majority belong to the category of words whose meaning changes with vowel variation, while 17 words retain the same meaning, and 18 words both exhibit semantic shifts and share a common underlying meaning. This demonstrates that errors in the pronunciation of muthallath words in the Qur'an frequently result in semantic distortions. Therefore, the study also highlights the significance of vowelization in the interpretive process of the Qur'an. This study adopts a descriptive and analytical method. First, classical sources were examined; then, independent treatises and lexicographical works were subjected to a comparative analysis; and finally, this framework was applied to the identification of muthallath words in the Qur'an

Key Words: Arabic Language and Rhetoric, Muthallath, Vowel, Letter, Meaning

Giriş

Orta Doğu ve Kuzey Afrika'nın bazı bölgelerinde konuşulmakta olan Sami Dillerine mensup Arapça, dünyada konuşulan çok sayıdaki lehçesiyle ait olduğu dil grubu içerisinde en yaygın konuşulan dillerden biridir. Yirmiden fazla ülkenin resmi dili olmasının yanı sıra milyonlarca insan tarafından hayatın akışında varlığını sürdürmektedir. Arapçanın geniş bir kelime hazinesine sahip olması da onu diğer dünya dillerinden farklı kılan özelliklerinden biridir. Arapçanın kendine

mahsus kabul edilen nitelikleri bulunmaktadır. Müselles olgusu da –diğer dillerde benzerleri bulunsa da¹ daha çok Arap diline has kabul edilen bir olgudur.

Müselles için “aynı harf ve tertip ile aynı vezne sahip olmasına karşın harflerinden birinde meydana gelen hareke değişikliği sebebiyle üç farklı okunuşa sahip kelimeler” şeklinde genel bir tanım yapılabilir. Sayısı hakkında kesin bir bilgi bulunmayan müselles kelimeler, dil bilginlerince bu konuda yazılan özel eserlerde toplanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada öncelikle müselles kelimelerin tanımı yapılacak ve belirli ölçütlere göre sınıflandırılması gerçekleştirilecektir. Ardından, bu tür kelimelerin ortaya çıkış sebepleri üzerine bir değerlendirme sunulacaktır. Çalışmanın devamında, Kur’ân-ı Kerîm’de geçen müselles kelimelerin sayısı tespit edilmeye çalışılacak ve bu kelimelerin kullanım biçimleri incelenecektir. Çalışmanın temel amacı, müselles kelimelerin anlam yönünden sınıflandırılmasını ve bu tür kelimelerin oluşum sebeplerinin belirlenmesini sağlamaktır. Bununla birlikte, Kur’ân’ı anlama konusunda temel bileşenlerden biri olan kelimelerin -müselles kavramı özelinde- sahip olduğu nitelikleri tespit edip nüanslarını ortaya çıkararak anlama faaliyetine katkı sağlanması da araştırmamızın ana hedeflerinden biridir. Ayrıca müselles kelimelerin Kur’ân’daki kullanım niceliği ortaya konarak bu kelimelerin dildeki kullanım sıklığı, ne derecede hayatın içinde olduğu tespit edilmeye çalışılacaktır.

Müselles konusunda elimize ulaşan ilk eser, Ebû Alî Kutrub’un (öl. 210/825) *el-Muşelleş* isimli eseridir.² Kutrub’un ardından bu alanda gerek manzum gerekse nesir olarak dilciler tarafından sayısı altmışı aşan birçok eser telif edilmiştir.³ Zeccâc’ın (öl. 311/923) *el-Muşelleş fi’l-luğa*⁴, Kazzâz’ın (öl. 412/1021) *el-Muşelleş*,⁵ İbn Sîd el-Batalyevsî’nin (öl. 521/1127) *Kitabu’l-muşelleş*, Fîrûzâbâdî’nin *ed-Dururu’l-mubeşşese fi’l-gururi’l-muşelleşe*,⁶ İbn Mâlik et-Tâî’nin (ö. 672/1274) *el-İlâm bi-muşelleşi’l-kelâm* isimli manzum ve *İkmâlu’l-İlâm bi-teşlîşi’l-kelâm*⁷ isimli mensur eserleri konuyla ilgili ön plana çıkan bazı eserlerdir. Kaynaklarda Muhyiddin İbnu’l-Arabî’nin müselles kelimeleri Kur’ân özelinde ele aldığı *el-Muşelleşâtü’l-*

¹ “Yüz”, “yaz” ve “yoz” kelimeleri buna örnek verilebilir. Bu kelimeler tek bir harf değişimiyle üç farklı okunuşa ve anlama sahiptir. Fakat ilerleyen bölümlerde de açıklanacağı üzere Arapçadaki müselles kavramını tam karşılamamaktadır.

² Ebu’l-Abbâs Şemsuddin Ebû Bekr İbn Hâlikân, *Vefeyâtü’l-a’yân ve enbâi ebnâi’z-zamân*, thk. İhşân Abbâs (Beyrût: Dâru’s-şadr, 1900), 4/312.

³ İsmail Durmuş - Muharrem Çelebi, “Müselles”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/84.

⁴ Emrullah İşler, “Zeccâc”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/174.

⁵ Mustafa Kılıçlı, “Kazzâz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/161.

⁶ İsmâil b. Muhammed el-Bağdâdî, *Hediyetu’l-arifin esmâu’l-muellifin ve âşâru’l-muşannefin* (İstanbul: Vekâletü’l-me’ârif, 1951), 2/181.

⁷ Bağdâdî, *Hediyetu’l-arifin esmâu’l-muellifin ve âşâru’l-muşannefin*, 2/130.

vâridetu fi'l-*Qur'ân* isimli bir eserden bahsedilmektedir.⁸ Ancak bu eser günümüze ulaşmamıştır.⁹

Türkiye'de de bu alanda bir kısmı tamamlanmış bir kısmı da devam eden modern akademik çalışmalar mevcuttur. Mustafa Kılıçlı'nın *Arapça'da Müselles Lügatler ve Müellifleri* isimli bir çalışması vardır. Yakup Civelek'in *Arap Dilbiliminde 'Müselles' Kavramı*¹⁰ ve *Arap Dilinde Üçlemeli / Müselles Kelimelere Dilbilimsel Bir Yaklaşım*¹¹ isimli iki makalesi yayımlanmıştır. Ahmet Yüksel ve Soner Gündüzöz'ün *Arap Filolojisindeki İstikâk-ı Ekber-Sünâiyye Kuramları ve Müsellesât Olgusuna Courtenay'ın Fonem Kuramı Çerçevesinde Yeni Bir Yaklaşım Denemesi*,¹² Nihat Tarı'nın *Filolojik Açından Müselles Kelimeler ve Bu Alanda Yazılan Eserler*,¹³ İbrahim Usta'nın *Eş-Zıt Anlam Bağlamında el-Müsellesât*¹⁴ isimli eserleri de bu alanda yazılmış diğer örneklerdir. Arap dünyasında ise çalışmamıza -Kur'ân'daki müselleslerle ilgili olması sebebiyle- benzerlik arz eden "*et-Tibyân fi'l-elfâz'l-muşelleşeti mine'l-*Qur'ân**" isimli bir araştırma yapılmıştır.¹⁵ Bu araştırmanın bir bölümünde, Kur'ân'da geçen müselles kelimeler şaz kıraatler de dikkate alınarak incelenmiştir. Bu çalışmada müellif, Kur'ân'daki bütün müselles kelimeleri değil de sadece kıraat farklılıkları sebebiyle üç farklı okunuşa sahip kelimeleri seçtiği için araştırmanın kapsamı, tarafımızca yapılan çalışmaya göre daha dardır. Bununla birlikte, bu araştırma; müselles kelimeleri lafız-anlam ilişkisi bakımından daha ayrıntılı biçimde ele alması ve bu çerçevede yeni bir gruplandırma teklif etmesi, üçten fazla okunuşa sahip kelimelerin müselles kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceğini ortaya koyması, illet harflerinin değişiminin hareke değişikliğiyle eşdeğer kabul edilip edilemeyeceğini incelemesi, ayrıca müselles kelimelerin ortaya çıkış nedenlerini daha kapsamlı şekilde irdeleyerek önceki çalışmalarda belirtilen gerekçeleri tahlil etmesi bakımından önceki çalışmalardan ayrılmaktadır. Bunun yanı sıra, müselles kelimelerin Kur'ân özelinde daha önce müstakil bir incelemeye konu edilmemiş olması, araştırmanın özgünlüğünü pekiştiren bir diğer unsurdur.

Bu çalışmada ilk olarak "müselles" kavramının lügat ve terim anlamı ele alınıp, müselles kelimelerin anlamsal bağlantıları açısından gruplandırılması yapılacaktır. Ardından müselles kelimelerin ortaya çıkış nedenleri incelenecek ve bu ke-

⁸ İsmâil b. Muhammed el-Bağdâdî, *İdâhî'l-meknûn*, thk. Metmet Şerefettin Yaltkaya (Beyrût: Dâru İhyâi't-turâsî'l-'Arabî, ts.), 4/427.

⁹ Bilâl Abdussettâr Muşhîn, "et-Tibyân fi'l-elfâz'l-muşelleşeti mine'l-*Qur'ân*", *Irak Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Midâdu'l-Âdâb Dergisi* 9/17 (2019), 197.

¹⁰ Yakup Civelek, "Arap Dilbiliminde 'Müselles' Kavramı", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2 (2001), 475-490.

¹¹ Yakup Civelek, "Arap Dilinde Üçlemeli / Müselles Kelimelere Dilbilimsel Bir Yaklaşım", *İslâmî Araştırmalar (Dergi)* XVI/3 (2003), 365-371.

¹² Ahmet Yüksel - Soner Gündüzöz, "Arap Filolojisindeki İstikâk-ı Ekber-Sünâiyye Kuramları ve Müsellesât Olgusuna Courtenay'ın Fonem Kuramı Çerçevesinde Yeni Bir Yaklaşım Denemesi", *EKEV Akademi Dergisi* IX/22 (2005), 211-224.

¹³ Nihat Tarı, "Filolojik Açından Müselles Kelimeler ve Bu Alanda Yazılan Eserler", *Şarkiyat ICSS'17: Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, (2017), 435-468.

¹⁴ İbrahim Usta, "Eş-Zıt Anlam Bağlamında el-Müsellesât", *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 2/1 (30 Mayıs 2016), 31-43.

¹⁵ Muşhîn, "et-Tibyân fi'l-elfâz'l-muşelleşeti mine'l-*Qur'ân*".

limelerin Arapçaya sağladığı avantaj ve dezavantajları konu edilecektir. Son olarak Kur'ân'da bulunan müselles kelimelerin sayısı tespit edilip, anlamsal bağlantıları açısından sınıflandırılarak her gruptan üçer örnek verilecektir. Bu sayede okuyucunun, Arapçada hareketlerin önemi, hareke-anlam ilişkisi, müselles kelimelerin tanınması ile bu müselles kelimelerin Kur'ân'daki kullanımı hakkında genel çerçeve elde etmesi amaçlanmaktadır.

1. Müsellesin Sözlük ve Terim Anlamı

“مثلث” (müselles) kavramı ثلث kökünden türetilmiş sülasi mezid rubai (aslî üç harfli olup bir harf eklenmek suretiyle dört harfli yapılan yapılar) bir ismi mef'uldür. Lügat olarak üçlenmiş, üçlü olmuş, üç şeye sahip gibi anlamlara gelmektedir.¹⁶ Sözlükler, kelimenin anlamını izah etmek için Arap dilinde bu kelimenin başka kelimeler ile bir arada kullanılmasıyla elde ettiği anlamlara işaret etmiştir. Örneğin içecek için kullanıldığında “pişirilerek üçte biri kalmış içecek”¹⁷ anlamı taşırken, “üç kenarlı arazi” için “أرض مثلث” ifadesi kullanılmıştır.¹⁸ Benzer şekilde üç yavruya sahip develer de “müselles” olarak nitelenmişlerdir.¹⁹

“Müselles” terimi ve türevleri, kullanıldıkları belirli disiplinlere bağlı olarak farklı terimsel anlamlar kazanmıştır. Örneğin, matematik alanında “müselles” ifadesi üçgen olarak bilinen geometrik bir şekli ifade ederken, fıkıh alanında orijinal hacminin üçte biri kalana kadar kaynatılmış üzüm suyu anlamına gelmektedir. Cifr²⁰ işiyle meşgul olanlar ise “müselles” kavramını dokuz küçük kareye bölünmüş, her bir kenarı üç küçük kare içeren büyük bir kareyi isimlendirmek amacıyla kullanmaktadır. Bu adlandırma büyük karenin her bir kenarında üç kare bulunması nedeniyleledir.²¹ Disiplinler arasındaki anlamsal farklılığına karşın, bu farklı anlamlar arasında da bir dereceye kadar yakınlık bulunmaktadır. Öte yandan dilbilimciler de *müselles* teriminin dilbilgisi disiplini çerçevesinde tanımını yapmışlardır.²² Örneğin Kutrub bu terimi “tekil bir yazım biçimiyle karakterize edilen ancak üç farklı telaffuza sahip olan bir isim”²³ olarak tanımlar. İbn Sîd el-Baṭalyevsî ise

¹⁶ Ebû Naşr İsmail b. Hammâd el-Cevherî el-Fârâbî Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu'l-Luğa ve Şihâhu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed 'Abdulğafûr 'Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1407/1987), 1/73; Cemâluddîn Ebu'l-Faḍl İbnu'l-Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrût: Dâru's-sâdir, 1993), 2/121; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, thk. Muhammed 'Avd Mir'ab (Beyrut: Dâru l-hyâi't-Turâşî'l-'Arabî, 2001), 15/40.

¹⁷ Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu'l-Luğa ve Şihâhu'l-'Arabiyye*, 1/73.

¹⁸ İbnu'l-Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 2/121.

¹⁹ Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, 15/40.

²⁰ Cifr, farklı metotlarla geleceğe dair bir takım haberler verdiğini iddia eden ilimdir. Metin Yurdagür, “Cefîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/215.

²¹ Bu kelimenin başka alanlardaki terim anlamları hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammed b. Ali et-Ṭahânevî, *Keşşâfu iştilâhâti'l-funûn*, thk. Ali Daḥrûc, çev. Abdullah el-Ḥâlidî (Beyrût: Mektebetu Lubnân, 1996), 2/400-402.

²² Müselles kelimeler bazı araştırmacılar tarafından “tahrîf” başlığı altında ele alınmıştır. Fakat onların “tahrîf” kavramının içine üç hareke haricinde sükûnu da dâhil ettiği görülmektedir. Bkz. Anistâs Mârî el-Kermelî, *Nuşûu'l-luğatu'l-'arabiyyeti ve numuvvuhâ ve'k-timâluhâ* (Kâhire: el-Maṭba'atu'l-'aşriyye, 1938), 29,30; Kitabın müellifinin ismi İslam Ansiklopedisinde bu şekilde kayıtlıdır. Fakat kitabın kapağında “Anestâse Mârî el-Kirmilî” şeklinde kaydedilmiştir.

²³ Muhammed b. Mustenîr Kutrub, *Muşelleşâtî Kutrub*, thk. Rıdâ es-Suveysî (Libya: Dâru'l-'arabiyye li'l-

“vezinleri, harfleri ve harflerinin sıralaması aynı olup ilk harfinin veya ikinci harfinin harekesi farklı olan yahut kendisindeki iki hareketin aynı cinsten başka iki hareke ile değişmesiyle üç farklı okunuşa sahip olan kelimeleri kapsadığını belirterek *müselles* kavramının daha ayrıntılı bir tanım sunar.²⁴ Batalyevsî'ye göre, bu kelimelerdeki hareke değişiminin anlam değişimine sebep olup olmaması kelimelerin *müselles* olarak isimlendirilmesine etki eden bir özellik değildir.²⁵ Batalyevsî'nin yaptığı tanımdan hareketle, hareketlerin değişimi esas alındığında üç farklı türde müselles kelimenin varlığından söz etmek mümkündür. Bu tanım, örnekler üzerinden somutlaştırılarak şu şekilde açıklanabilir:

1. الْعَمْرُ - الْعَمْرُ - الْعَمْرُ
2. الرَّجُلُ - الرَّجُلُ - الرَّجُلُ
3. السَّمْسَمُ - السَّمْسَمُ - السَّمْسَمُ

Yukarıda verilen örneklerin ilki, kelimenin ilk harfinde meydana gelen hareke değişikliği dolayısıyla müselles olarak değerlendirilmiştir. İkinci örnekte ise, kelimenin ikinci harfinin üç farklı hareke ile kullanılması, onun müselles kabul edilmesine neden olmuştur. Üçüncü örnek ise, birinci ve üçüncü harflerdeki hareke değişikliklerinin birlikte meydana gelmesiyle müselles kategorisine dâhil edilmiştir.

Dil bilginlerinin müselles kavramına dair yaptıkları tanımlar büyük ölçüde benzerlik göstermektedir.²⁶ Bu tanımların ortak paydasını, bir kelimenin müselles olarak nitelendirilebilmesi için kelimedeki bir veya birden fazla harfin üç farklı hareke ile okunabilmesi şartı oluşturmaktadır. Ancak, müselles kavramına dair literatür incelendiğinde, bazı kelimelerde meydana gelen değişikliğin hareke değil, illet harflerinde gerçekleştiği görülmektedir. Bundan hareketle, illet harfi değişimlerin dil bilginleri tarafından harf değişimi olarak değil, hareke değişimi kapsamında değerlendirildiği anlaşılmaktadır.²⁷ Örneğin “رُوع” lafzı müselles bir kelime olarak kabul edilmiştir.²⁸ Ancak bu kelimenin diğer formları olarak “رُوع”, “رُوع” ve “رُوع” lafızları zikredilmektedir. İlgili örnekte kelimenin ortasında bulunan illet harfinin değiştiği gözlemlenmektedir. Bununla birlikte kelimedeki değişiklik, herhangi bir sarf kuralının uygulanması sonucunda meydana gelmemiştir. “رُوع” ve “رُوع” kelimeleri “ra-ye-‘a” (رُوع) kökünden; “رُوع” ve “رُوع” kelimeleri ise “ra-ve-‘a” (رُوع) kökünden

→

kuttâb, 1978), 12.

²⁴ Müselles kelimeler incelendiğinde ilk harfindeki hareke değişikliği sebebiyle müselles olan kelimelerin sayıca daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

²⁵ Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Sîd el-Batâlyevsî, *el-Muşelles*, thk. Şalâh Mehdî el-Fertûsî (Bağdât: Dâru'r-raşîd li'n-neşr, 1981), 1/298.

²⁶ Dil bilginleri benzer tanımlamalar yapsalar da bazısının müselles kabul ettiği kelimeler başkaları tarafından eleştirilmiştir. Bkz. Batâlyevsî, *el-Muşelles*, 1/297,298.

²⁷ İlet harflerinin fetha, damme ve kesranın bir uzantısı kabul edildiğine dair başka yaklaşımlar için bkz. Yüksel - Gündüzöz, “Arap Filolojisindeki İştikâk-ı Ekber-Sünâiyye Kuramları ve Müsellesât Olgusuna Courtenay'ın Fonem Kuramı Çerçevesinde Yeni Bir Yaklaşım Denemesi”, 219.

²⁸ Batâlyevsî, *el-Muşelles*, 2/35.

türemiştir.²⁹ *Müselles* kavramına dair eser kaleme alan dil bilginlerinin, söz konusu kelimeyi müselles kapsamında değerlendirmeleri, illet harflerinde meydana gelen değişimi bir hareke değişimi gibi kabul ettiklerini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, dil bilginlerinin müselles tanımında yalnızca hareke farklılıklarını değil, illet harfi değişimlerini de anlam düzeyinde hareke değişimiyle eşdeğer saydıklarını göstermektedir. Zira illet harfinin değişimi diğer harflerin değişimi ile aynı kabul edilmiş olsaydı, müselles kelimeler ile ilgili tanımlamalara uymayacağı için ilgili kelime müselles kapsamında değerlendirilmezdi.³⁰

Yukarıda verilen örnekte bir husus daha dikkati çekmektedir. Daha önce yapılan tanımlardan anlaşılacağı üzere müselles kelimeler, üç farklı okunuşa sahip olmakla nitelendirilmiş ve bu özellikleri sebebiyle *müselles* (üçlü) olarak isimlendirilmişlerdir. Fakat örnekte verilen kelime ve benzerlerinin müselles kitaplarında dört farklı okunuşu zikredilmektedir. Müselles kelimeler dikkatle incelendiğinde dört farklı okunuşu bulunan kelimelerin genellikle orta harfi illetli olan üç harfli isimlerde meydana geldiği görülmektedir. Sonuç olarak, nispeten az sayıda olsa da üçten fazla telaffuzu olan *müselles* kelimelerin varlığı da kabul edilebilir. Batalyevsî ve İbn Mâlik'in kitapları incelendiğinde bu durumun yalnızca üç harfli olup orta harfi illetli isimlerin bir kısmında gerçekleştiği gözlemlenmiştir.

Müselles kelimeler incelendiğinde bu tür kelimelerin daha çok isimlerde olduğu dikkat çekmektedir. Fakat bazı fiillerin de bâb değişikliğine uğrayarak müselles grubuna dâhil oldukları görülmektedir. Örneğin “ضرب” fiili orta harfi fetha ile okunduğunda “vurmak”³¹, kesra ile okunduğunda “bitkinin soğuk ve rüzgar sebebiyle kuruyup gitmesi”, damme ile okunduğunda “kişinin vuruşunu beğenmeyi” ifade eden bir taaccüb anlamı taşımaktadır.³²

Öte yandan genel anlamıyla müselles kelimelerin bütün formları arasında kelime türü bakımından (isim, fiil ve harf olması) ortaklık bulunsa da bazen bir müselles kelimenin bir formu isim iken bir başka formunun harf olabildiği görülmektedir. Örneğin müselles bir kelime olan “ألى” kelimesinin diğer formları “إلى” ve “ألى” şeklinde sırasıyla ilk harfi kesralı ve dammeli olarak gelmektedir. Bu kelimenin ilk harfinin kesralı olduğu formu “nimet” anlamına gelen bir isim olabildiği gibi aynı zaman da kendisinden sonra gelen kelimeyi mecrur yapan bir cer harfi olarak kullanılmaktadır. Bu kelimenin, ilk harfinin fethalı okunduğu “ألى” formunda ise Arapçada “istiftâh” olarak isimlendirilen başlangıç harflerinden birini ifade ettiği

²⁹ İbnu'l-Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 8/137-139.

³⁰ Burada verilen örneğin farklı müselles kelimelerdeki tezahürleri için bkz. Baţalyevsî, *el-Muelles*, 2/35,162,273,274,317,319,320,366,367; Muhammed b. Abdullah İbn Mâlik eţ-Ŧâî, *İkmâlu'l-'lâm bi teşlişil-kelâm*, thk. Sa'd b. Hâmdân el-Ġâmidî (Mekkeu'l-Mukerrame: Câmi'atu Ummu'l-Kurâ, 1984), 1/270,271, 2/458,459,471,472,537,703.

³¹ Bu fiil kullanıldığı bağlama göre birçok anlama gelmektedir. Burada maksat kelimenin anlamı hakkında detaylı bilgi vermek olmadığı için sadece farklı bâblardaki anlam farklılıklarına işaret edecek anlamlarını vermekle yetinilmiştir. Detaylı anlam için bkz. Ebu'l-Ġâşım Mahmûd b. Omer b. Muhammed el-Hârizmî *ez-Zemaşşerî, Esâsu'l-belâğa*, thk. Muhammed Basel 'Uyûn es-Sûd (Beyrût: Dâru'l-kutubu'l-'ilmiyye, 1998), 1/577,578; İbnu'l-Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 1/543-548; Baţalyevsî, *el-Muşelles*, 2/246,247.

³² Baţalyevsî, *el-Muşelles*, 2/246,247.

görülmektedir. Bu sebeple müselles bir kelimenin bütün formlarının isim, fiil ve harf gibi tek bir türe bağlı kalması gibi bir zorunluluğun olmadığını görülmektedir.

Bir kelimenin müselles kapsamına dâhil olabilmesi için hareke değişikliğiyle beraber anlamsal bir değişiklik şart koşulmamaktadır. Kelimenin, kendisindeki bir hareke değişimi ile farklı okunuşlara sahip olması o kelimenin müselles kabul edilmesi için yeterlidir. Bu hareke değişikliğiyle anlam değişebildiği gibi sabit kalması da mümkündür. Dil bilginleri müselles kelimeleri anlam bakımından, hareke değişikliğiyle anlamı değişenler³³ ve hareke değişikliğiyle anlamı değişmeyenler olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Ancak müselles kelimeler incelendiğinde, “hareke değişikliğiyle anlamı hem değişen hem de değişmeyen” bir müselles türünün daha bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu tür müselleslerin her bir formu farklı anlama gelmekle beraber aynı zamanda bütün formlarının delalet ettiği ortak bir anlam bulunmaktadır. Muhtemelen, bu tür müsellesler sayı bakımında az olmaları sebebiyle dil bilginleri tarafından sınıflandırmaya tabi tutulmamış ve yukarıda bahsedilen iki türden birine dâhil edilmiş veya her iki bölümde de ayrı ayrı zikredilmiştir. Örneğin “زَعَمَ” kelimesini Batalyevsî aynı anlama gelen müselles kelimeler içerisinde, İbn Mâlik ise farklı anlama gelen müselles kelimeler içerisinde zikretmiştir. İbn Mâlik bazen bu tür kelimeleri farklı anlama gelen müsellesler içerisinde zikrettikten sonra kelimenin aynı zamanda “aynı anlama gelen” müselles kelimelere de dâhil olduğunu bildirecek ifadeler kullanmıştır.³⁴ Ayrıca bazı müselles kelimelerin üç formundan ikisi aynı anlama gelirken üçüncü formu farklı bir anlam ifade edebilmektedir. Örneğin اشوة kelimesi ilk harfi dammeli ve kesralı okunduğunda “örnek alınan şey” anlamına gelirken fethalı okunduğu takdirde “tedavi etmek” anlamına gelen fiilin ism-i merresi olmaktadır.³⁵ Ancak bu tür kelimeler sayıca az oldukları için ayrı bir grup olarak ele alınmamış, hareke değişikliğiyle anlamı değişen müselles grubu içinde kabul edilmiştir.

Müselles kelimelerin zikredilen üç türü arasında sayıca en fazla olanı hareke değişikliğiyle beraber anlam değişikliğine uğrayanlardır. Daha sonra bunu anlamı değişmeyen müsellesler takip eder. Bu müselles gruplarına aşağıda birer örnek verilmiştir:

A. Harekesi ile beraber anlamı da değişenler: Bu grup içinse “جُرْمٌ” kelimesi örnek verilebilir. Bu kelime ilk harfinin damme ile okunmasıyla “günah”, kesrayla “vücut, beden”, fethayla ise “kesmek” anlamına gelmektedir.³⁶

B. Harekesi değişip anlamı sabit kalan müsellesler: Bu grup için “بُعَاثٌ” (küçük kuş, avlanılan fakat av yapamayan kuş) kelimesi örnek verilebilir. Bu kelime ilk

³³ Müselles kelimeleri topluca ele alan sözlük çalışmalarının yanı sıra yalnızca aynı anlama gelen müselles kelimeleri toplayan sözlük çalışmaları da yapılmıştır. Bkz. Şemsuddîn Muhammed b. Ebi'l-Feth b. Ebi'l-Faql b. Berakât el-Ba'î, *el-Müselleş zu'l-me'ne'l-vâhid*, thk. Yahya Murad, ts.

³⁴ İbn Mâlik eṭ-Ṭâî, *İkmâlu'l-a'lâm bi teşlişi'l-keâm*, 1/278.

³⁵ Baṭalyevsî, *el-Müselleş*, 1/331.

³⁶ Baṭalyevsî, *el-Müselleş*, 1/394,395; İbn Mâlik eṭ-Ṭâî, *İkmâlu'l-a'lâm bi teşlişi'l-keâm*, 1/109; Bu kelimelerin burada zikredilenden farklı anlamları da vardır. Biz burada örnek kabilinden sadece birer anlamlarını zikrettik.

harfinin dammesi, fethası ve kesrasıyla telaffuz edilmekte ve bütün telaffuzlarında aynı anlama gelmektedir.³⁷

C. Hareke değişimiyle anlamı hem değişip hem değişmeyenler: Daha önce de belirtildiği üzere bu türden müsellerlerin sayısı oldukça azdır. “سَمَّ” kelimesi bu tür müsellelere örnek verilebilir. Bu kelimenin hareke değişimiyle delalet ettiği farklı anlamlar şöyledir:

- İlk harfi fethalı okunduğunda “iğne deliği, bir topluluğun arasını düzeltmek” anlamlarına gelmektedir.

-İlk harfi kesralı okunduğunda ise “rüzgârın yakıp kurutması” anlamına gelen “سَمَّ” fiilinin mastarıdır.

-İlk harfi damme ile okunduğunda ise bir tür süs boncuğu sayılan deniz ka- buğunun bir ipe dizilmiş haline delalet eder.

Hareke değişimiyle farklı anlamlara delalet eden bu kelime aynı zamanda her üç formuyla “katil/zehir” anlamına gelmektedir.³⁸

Arapçada müselles kelimelerin kaç tane olduğu hakkında dil bilginleri tarafından kesin bir sayı belirtilmemiştir. İlk müselles türü eser yazdığı kabul edilen Kutrub’un eserinin, aynı anlama gelen müsellesleri kapsamaması ve birçok müselles kelimeyi ihtiva etmemesi sebebiyle bu konuda esas alınması isabetli olmayacaktır. Müselles konusunda kapsamlı sayılabilecek eserlerden biri, Batalyevsî’nin *el-Muşelleş* isimli eseri olup 138 adet aynı anlama gelen, 693 adet farklı anlama gelen olmak üzere toplam 831³⁹ adet müselles kelime içermektedir. Müselles alanında en kapsamlı eser olan *İkmâlu’l-ı’lâm* ise 163⁴⁰ adet aynı anlama gelen, 2131 adet farklı anlama gelen olmak üzere 2294 adet müselles kelime sayılmıştır. Eserlerin ihtiva ettiği müselles kelimelerin sayısını bu eserlerin yazıldığı tarihten bağımsız düşünmek doğru olmayacaktır. Özellikle aynı anlama gelen müselles kelimelerin, kabile ve toplumlarda farklı telaffuzlarının zamanla yaygınlaşması sonucu ortaya çıktığı düşünüldüğünde müselleslerin sayısının zamanla artarak burada belirtilen sayıları aşmış olması imkân dâhilindedir. Nitekim dili konuşan insan sayısındaki artış ve dilin farklı coğrafyalarda kullanılması, telaffuz çeşitliliğini artırmış; bu da doğal olarak müselles sayısında artışa sebep olmuş olabilir.

Elde edilen tüm bu bulgulardan yola çıkarak müselles kelimeler için “aynı harf, aynı tertip ve aynı vezne sahip olmalarına rağmen ilk harfinde yahut ikinci

³⁷ Batalyevsî, *el-Muşelleş*, 1/351; İbn Mâlik eṭ-Ṭâî, *İkmâlu’l-ı’lâm bi teşlişil-keîâm*, 1/10; Fîrûzâbâdî, *el-Ğurerü’l-muşelleşe ve’d-dureru’l-mubeşşeşe*, thk. Süleyman b. Muhammed b. İbrahim el-Âyid (Riyâd: Mektebetu nezâr Mustafa el-bâz, ts.), 273.

³⁸ Batalyevsî, *el-Muşelleş*, 2/414.

³⁹ Batalyevsî’nin hem aynı anlama hem de farklı anlama gelen müselles kelimelerden bir kısmını iki bölümde de zikretmesi sebebiyle bazı kelimelerin tekrarı düşünülerek bu sayının küsuratı hakkında kesin kanaat belirtemiyoruz. Burada kitaptaki madde sayısı dikkate alınmıştır.

⁴⁰ Kitabın tahkik edeninin ön sözünde aynı anlama gelen müselles sayısının 201 olduğu belirtilmiştir. Fakat kitap içerisinde bu tür müselles kelimelerin 163 madde halinde ele alındığı görülmektedir. Burada kitapta bulunan madde sayısı esas alınmıştır. Tahkik edenin ön sözü için bkz. İbn Mâlik eṭ-Ṭâî, *İkmâlu’l-ı’lâm bi teşlişil-keîâm*, 1/107.

harfindeki⁴¹ bir hareke değişikliği sebebiyle yahut kelimedeki bulunan aynı cins iki hareketin yine aynı cins başka iki hareke⁴² ile değişmesiyle en az üç okunuşu bulunan kelimelerdir” şeklinde kapsamlı bir tanım yapılabilir. Böylece “en az üç okunuşu bulunan” ifadesiyle yukarıda dört okunuş olduğu belirtilen müselles kelimeler de tanıma dâhil edilmiş olur. Fakat bununla birlikte bu türden olan müselleslerin sayısının az olduğu, müselles denilince üç farklı okunuşa sahip kelimelerin kasdedildiği de bilinmelidir.

2. Müselles Kelimelerin Varlık Sebebi

Müselleslerin ortaya çıkışı ile ilgili farklı kanaatler ileri sürülmüştür. Bu kanaatlerden biri, müselleslerin, kabilelerin kelimeyi farklı şekilde telaffuz etmeleri ve bu telaffuzların nesilden nesile nakledilmesi sonucunda ortaya çıktığı yönündeki iddiadır.⁴³ Kelime, telaffuzunun zor olması gibi bir sebeple bir kabilede başka hareke ile kullanılır ve bu kullanım zamanla dillere yerleşir. Sonuçta tek bir mana için birden çok lafız kullanılmaya başlar ve böylece insanın düşüncelerini ifade etmesi açısından bir kolaylık sağlanmış olur.⁴⁴ Aynı anlama gelen müsellesler için bu iddia gayet makul görünse de farklı anlama gelen müsellesler için tatmin edici bir açıklama değildir. Çünkü farklı anlama gelen müsellesler aynı kelimenin farklı telaffuzundan ibaret değildir. Bu müselleslerde hareke değişimiyle lafız da mana da değişmektedir. Farklı anlama gelen müselles kelimeler için şu sebepler belirtilebilir:

A. Aynı kökten türeyip farklı bâblarda kullanılan müsellesler: Dil bilgileri hareketleri kuvvetleri bakımından bir sıralamaya tabi tutmuşlardır. Bu sıralamaya göre en kuvvetli hareke damme sonra kesra sonra da fethadır.⁴⁵ Bir kelimenin sadece hareke değişikliği sebebiyle üç farklı anlama gelmesi, değişen hareketin kuvvetiyle ilgili olabilir. Örneğin “عَرَّ يَعْرُ” şeklinde muzarisinin ayne'l-fiili fethalı geldiğinde kelime “sert oldu” anlamında kullanılır. Aynı kelimenin “يَعْرُ” şeklinde kesralı okunması hâlinde ise, “korundu, kendisine ulaşılması mümkün olmadı” anlamları ortaya çıkar. Eğer ayne'l-fiili dammeli olarak “يَعْرُ” şeklinde gelirse bu defa kelime “galip oldu” anlamına gelir.⁴⁶

Malumdur ki bir şeyin “sert olması” “ulaşılmaz” olmasını gerektirmez. Çünkü sertliğin üstesinden gelinir. Dolayısıyla “ulaşılmaz olmak” anlamına gelen

⁴¹ Son harfindeki hareke değişikliği sebebiyle müselles olduğu ileri sürülen bazı kelimeler vardır. Bu konu hakkında Muhammed el-Trabzonî küçük bir risale kaleme almıştır. Muhammed el-Medenî el-Trabzonî, *Ruseyyiletün fi Müsellesâtî'l-Lâm*. (Süleymaniye Kütüphanesi, 01041-008).

⁴² Bir kelimedeki bulunan iki fethanın iki damme ile değişmesi buna örnek verilebilir.

⁴³ Civelek, “Arap Dilbiliminde ‘Müselles’ Kavramı”, 480,481.

⁴⁴ *el-Ğurerü'l-muşelleşe ve'd-dureru'l-mubeşşeşe*, 108.

⁴⁵ Ebû Bişr Sibeveyhi, *el-Kitâb*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Çâhîre: Mektebetu'l-hâncî, 1988), 4/167; Ebû Ca'fer Ahmed b. Abdinnûr b. Ahmed b. Râşid el-Mâleki, *Raşfu'l-mebânî fi şerhi hurûfi'l-me'ânî*, thk. Ahmed Muhammed el-Ĥarrât (Dimeşk: Dâru'l-çalem, 2014), 168.

⁴⁶ Kelimeye bu anlamlar İbn Temiyye tarafından verilmiştir. Kelimenin anlamı hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. İbnu'l-Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 5/374-379.

“يَعَزُّ” (orta harfinin kesralı okunmasıyla) fiili, “sert olmak” anlamına gelen “يَعَزُّ” (orta harfinin fethalı okunmasıyla) fiilinden daha kuvvetli bir anlam ifade eder. Aynı şekilde “galibiyet” anlamına gelen “يَعَزُّ” (orta harfinin en kuvvetli hareke olan damme ile okunmasıyla) fiili de, “ulaşılmaz” anlamına gelen “يَعَزُّ” (orta harfinin kesralı okunmasıyla) fiilinden daha kuvvetli bir manaya delalet etmektedir. Zira bir nesne ya da kişi kendi içinde korunaklı ve ulaşılmaz olsa bile, başkalarına galip gelecek kuvvete sahip olmayabilir.⁴⁷

B. Müselles kelimelerin muhtemel ortaya çıkış sebeplerinden bir diğeri- nin vaz’ olduğu söylenebilir.⁴⁸ Örneğin bir kabile “kara parçası-toprak” anlamı için “بَرَّ” kelimesini vaz’ ederken, diğer bir kabile “iyilik” anlamı için aynı harflerden ve aynı tertipten oluşan fakat ilk harfinin harekesi kesra olan “بَرَّ” kelimesini vaz’ etmiştir. Bir başka kabile ise, ilk harfinin dammeli okunuşuyla (بُرَّ) “buğday” anlamına delalet etmesi için koymuştur.⁴⁹ Daha sonra bu kelimeleri vaz’ edenler zamanla unutulmuş ama vaz’ ettikleri kelimeler yaygınlık kazanarak dilin bir parçası haline dönüşmüştür.⁵⁰

C. Müselles kelimelerin ortaya çıkış sebeplerinden biri de farklı köklerden türeyen kelimelerin iştikak sonucunda ortak bir şekilde birleşmeleridir. Örneğin “ملاح” kelimesi “parlamak” anlamına gelen “لاح – يلوح” kökünden türemiş bir mekân ismidir.⁵¹ Aynı kelime ilk harfi kesra ile “ملاح” şeklinde okunduğunda “ملح” maddesinden türeyen ve “yakışıklı” anlamına gelen “مليح” kelimesinin çoğuludur.⁵² Eğer bu kelime “ملاح” şeklinde okunursa ya “yakışıklı” anlamında “ملح” maddesinden türemiş bir kelime ya da “ألاح” (ortaya çıkardı) fiilinin ismi mefulü şeklinde anlaşılabilir.⁵³ Benzer şekilde “مهان” kelimesi ilk harfi fethalı okunduğunda “kolay olmak ve kişinin alçılması” anlamlarına gelen “هان” fiilinin ismi zaman, ismi mekân ve mimli mastarıdır. Aynı kelime, ilk harfi kesralı okunduğunda ise “مهين” maddesinden türetilmiş, “zayıf/küçük düşürülmüş” anlamına gelen “مهين” kelimesinin

⁴⁷ İbn Teymiyye’nin müselles kelimelerin ortaya çıkışı için zikrettiği sebeplerden biridir. Bkz. *el-Ğurerü’l-muşelleşe ve’d-dureru’l-mubeşşeşe*, 109/110.

⁴⁸ Vaz’, bir lafzın bir anlam karşılığında konulmasıdır. Örneğin “kalem” lafzı “yazmaya işlemi için kullanılan alet” karşılığında konulmuştur. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Şükran Fazlıoğlu, “Vaz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/576.

⁴⁹ Baţalyevsi, *el-Muşelleş*, 1/357.

⁵⁰ Fîrûzâbâdî’nin müselles hakkındaki eserinin muhakkiki, müselles kelimelerdeki vaz’ durumunu eş anlamlı kelimelerdeki vaz’ durumuna kıyaslamıştır. Müselles kelimelerin bir kısmı için vaz’ durumunu sebep olarak belirlemek her ne kadar kaçınılmaz olsa da bu kelimeleri eş anlamlı kelimelere kıyas etmek uygun görünmemektedir. Çünkü eş anlamlı kelimeler birden fazla farklı lafzın aynı anlama delalet etmesi durumu varken farklı anlama gelen müselles kelimelerde aynı harflerden, aynı tertiple oluşan bir lafız farklı bir anlama delalet etmesi durumu vardır. Kısaca eş anlam kelimelerde birden çok lafız karşılığında bir anlam; müselleslerde birden çok lafız karşılığında birden çok anlam vardır. Bkz. *el-Ğurerü’l-muşelleşe ve’d-dureru’l-mubeşşeşe*, 1/111.

⁵¹ İbnu’l-Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 2/586.

⁵² Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu’l-Luğa ve Şihâhu’l-‘Arabîyye*, 1/406.

⁵³ İbn Mâlik et-Ṭâî, *İkmâlu’l-ı’lâm bi teşlîşi’l-ke’lâm*, 2/672.

çoğuludur.⁵⁴ Bu kelime ilk harfinin harekesi dammeli olarak okunduğunda "أهان" (küçük düşürdü, aşağıladı) fiilinin ismi mefulü olmaktadır.⁵⁵ Bu gruptaki müsellelerin aslında farklı iki maddenin iştikakı sonucunda, ortak bir şekilde tesadüf etmelerinden ibaret olduğu anlaşılmaktadır.

D. Bazı kelimeler aynı kökten türemesine karşın farklı sarf kalıplarında bulunmaları sebebiyle müselle olmuşlardır. Örneğin "سُتْر" kelimesinin ilk harfi fethalı okunduğunda "örtmek" anlamında "سَتَرْتُ" fiilinin mastarı olmaktadır.⁵⁶ İlk harfinin kesralı "سِتْر" şeklinde okunmasında "örtü, hayâ"⁵⁷ anlamında bir isim olurken dammeli "سُتْر" şeklinde okunmasıyla "سِتْر" kelimesinin çoğulu olan "سُتْر" kelimesinin orta harfinin sakin yapılarak hafifletilmiş şeklindedir.⁵⁸

Yukarıda müselle kelimelerin ortaya çıkışının tespit edilebilen bazı sebepleri zikredilmiştir. Görüldüğü üzere müselle kelimelerin ortaya çıkış sebepleri bu kelimelerin kökleri, anlamsal bağlantısı vb. durumlarla yakından ilgilidir. Bu nedenle lügatlerde bulunan müselle kelimelerin incelenmesiyle yeni sebeplerin tespit edilebilmesi mümkündür.

Muhtelif sebeplerle ortaya çıkmış müselle kelimeler incelendiğinde hareke değişimi ile meydana gelen ses değişikliğinin bazen lafzın anlamına doğrudan etki etmediği görülmektedir. Bu bağlamda müselle kelimelerin bir grubunda hareke değişikliğinin anlama hiçbir etkisi olmadığı gözlemlenmektedir. Bununla beraber hareke değişikliği ile anlamı değişen müselle kelimeler incelendiğinde bu gruptan olan müselle kelimelerin bir kısmında da hareketin anlam üzerinde köklü bir değişikliğe sebep olmadığı görülmektedir. Misalen yukarıda örneği verilen يَعْرُ kelimesinin hareke değişimiyle ifade ettiği farklı anlamlar ortak bir çerçevede toplanabilmektedir. Bu kelimedeki anlam değişikliği yalnızca kelimenin ifade ettiği anlamın kuvvetlenmesi yahut zayıflamasıyla ilişkilidir. Öte yandan örneği verilen مَلَّاح kelimesindeki anlam değişikliği ise esasında doğrudan harekeyle ilişkili değil, kelimenin farklı köklerden türetilmesiyle alakalıdır.

Ancak, her ne kadar hareketler kelime köklerinde harfler kadar temel bir unsur olarak görülmesi de⁵⁹ bazı müselle kelimelerdeki köklü anlam değişikliğinin yalnızca hareke değişikliğinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Nitekim daha önce örneği verilen بَرَّ kelimesinin ilk harfinin fetha, damme ve kesra ile okunmasıyla

⁵⁴ İbnu'l-Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 13/425.

⁵⁵ İbnu'l-Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 14/148,149.

⁵⁶ Ebû Abdîrrahmân el-Hâfîl b. Ahmed b. 'Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, thk. Mehdi Maḥzûmî - İbrâhîm Sâmerî (Dâru ve mektebetu'l-hilâl, ts.), 7/236.

⁵⁷ Ebu'l-Feyd Muhammed el-Murtaḍâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdîrrezzâk ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, thk. Komisyon, ts., 11/498.

⁵⁸ Batalyevsî "سُتْر" kelimesini "سِتْر" kelimesinin çoğulu olarak belirtir fakat sözlüklerde bu kelime "سِتْر" kelimesinin çoğulu olarak gösterilmektedir. Bkz. Batalyevsî, *el-Muşelleş*, 2/412; İbnu'l-Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 4/344; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 11/498.

⁵⁹ Yüksel - Gündüzöz, "Arap Filolojisindeki İştikâk-ı Ekber-Sünâiyye Kuramları ve Müsellesât Olgusuna Courtenay'ın Fonem Kuramı Çerçevesinde Yeni Bir Yaklaşım Denemesi", 219.

ortaya çıkan anlamlar incelendiğinde bu anlamların ortak bir üst anlamda buluşmadığı anlaşılmaktadır. Bu kelime ilk harfinde meydana gelen her bir hareke değişikliğinde diğer hareketlerden çok daha farklı bir anlam ifade etmektedir. Bu tür müsellesler, yalnızca hareke değişimiyle farklı anlamlara delalet etmeleri bakımından Arap dilinde hareketlerin anlama etkisini gösteren önemli unsurlardandır. Arap dilinde telaffuzdaki vurgulamaların (nebr) dâhi anlama etkisinden bahsedilebilirken,⁶⁰ hareke değişiminin doğrudan anlama etki etmesi garipsenmemelidir.

3. Müselles Kelimeler Üzerinden Yapılan Eleştiriler

Müselles olgusu, bazı dil eleştirmenleri tarafından Arap dilinin zayıf yönlerinden biri olarak değerlendirilmiştir. Bu görüşe göre, aynı harflerden oluşan bir kelimenin yalnızca hareke farkıyla farklı anlamlar taşıması, dilin anlaşılabilirliğini zorlaştıran bir unsur olarak görülmektedir. Eleştirmenler, bu tür çok anlamlı yapıların mana karışıklığına sebebiyet verebileceğini, dolayısıyla Arapçanın anlama ve anlatma kabiliyetine olumsuz yansımaları olabileceğini ifade etmişlerdir.⁶¹

Eleştirmenler tarafında ileri sürülen bu iddialar zayıf görünmektedir. Müselles kelimelerin Arap dilinin bir kusuru olmadığı diğer dillerle karşılaştırmalı olarak bir örnek üzerinden izah edilebilir. Örneğin birçok dilde eş sesli kelimeler bulunmaktadır. Bu eş sesli kelimeler, harflerinin ve vezinlerinin aynı olmasının yanı sıra hareketleri de (diğer dillerde hareke yerine sesli harfler düşünülebilir. Örneğin: Türkçedeki “yüz” kelimesi bu duruma bir örneklik teşkil etmektedir) aynı olarak kalmaktadır. Yani eş sesli bir kelimenin telaffuzunda en ufak bir değişikliğe rastlanmaz. Buna rağmen eş sesli kelimeler farklı anlamlara delalet edebilmektedir. Her yönüyle aynı olan eş sesli kelimelerin farklı anlamlara delalet etmesi, hareketleri farklı olan kelimelerin muhtelif yahut aynı anlamlara delalet etmesinden anlamsal bakımdan çok daha karmaşık bir durumdur. Zira aynı sesle farklı anlamlar ifade edilmeye çalışılır. Hâlbuki kendi anadilimiz Türkçe üzerinden düşünecek olursak, gündelik hayatta “yüz” kelimesini yoğun kullanmamıza karşın, anlamda karışıklığa neden olduğu durumlar yok denecek kadar azdır. Bu karışıklık yalnızca, dili iyi bilmeyen, yeni öğrenmiş ancak mesafe kat edememiş kimselerde; anadili Türkçe olanlarda ise dalgınlık, bağlamı kaçırma vb. geçici durumlarda ortaya çıkmaktadır ki bu da dilin aslına zarar verecek bir husus değildir. Çünkü karışıklığın ortaya çıkmasının asıl sebebi kelimenin yapısından çok kelimeyi anlamlandıran kişiden kaynaklanmaktadır. Eleştirmenlerin iddia ettiğinin aksine müsellesler, dili zenginleştirmeye, ifade kapasitesini artırmaya, süslemelerle bezemeye ve hem şiirde hem de düzyazıda lugazlı ifade olarak kullanılmasıyla edebi zarafet oluşturmaya hizmet etmektedir.⁶²

⁶⁰ Kadri Yıldırım, “Arap Dilinde Nebr (Vurgu)”, *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (2003), 185.

⁶¹ Civelek, “Arap Dilbiliminde ‘Müselles’ Kavramı”, 481.

⁶² *el-Ğurerü'l-muşelleşe ve'd-dureru'l-mubeşşe*, 108.

4. Kur'ân'da Müselles Kelimeler

Kur'ân'ı anlamak için, ayetlerin bağlamı, gramer ve belagat bilgisi, nüzul sebepleri vb. birçok temel bileşenden bahsedilebilir. Bu çerçevede, kelimelerin de Kur'ân'ı anlama sürecinde önemli bir yer tuttuğu açıktır.⁶³ Zira kelimelerin anlamlarının doğru bir şekilde kavranması, onlara dair ayrıntılı bilgilere sahip olunması ve diğer kelimelerden ayırt edici yönlerinin bilinmesi, anlamlandırma sürecine doğrudan katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda, Kur'ân'da yer alan *müselleslerin* tespiti de anlama faaliyetini destekleyen unsurlar arasında değerlendirilebilir.

Çalışmada Kur'ân'da bulunan müselles kelimelerin tespiti için, içerdiği müselles kelimelerin sayısı bakımından kapsamlı olması sebebiyle İbn Mâlik'in *İkmâlu'l-ı'lâm* isimli eseriyle, müselles kelimelerin anlamlarını daha sarîh ifadelerle açıklaması, Arap kelamı ve şiirlerden verdiği örneklerle kullanımını göstermesi bakımından Batalyevsî'nin *el-Müselleş* isimli eseri esas alınmıştır. Kur'ân'da bulunan müselles kelimelerin tespiti için bu iki eser detaylıca incelenmiş ve ihtiva ettikleri müselles kelimelerin Kur'ân'daki varlığı araştırılmıştır. Kur'ân'da bulunan müselles kelimelerin tespiti için mezkûr iki eserdeki kelimeler dijital bir program olan "el-Bâhşu'l-Ķur'ânî" isimli uygulamadan yararlanılmıştır. Müselles kelimelerin sayı tespiti yapılırken Kur'ân'ın tek bir kıraati değil kıraat imamlarına nispet edilen meşhur on kıraatin hepsi değerlendirilmiştir. Zira bazı kıraatlerin okuyuşuna göre müselles sayılmayan bir kelime başka kıraatlerin okuyuşuna göre müselles olabilmektedir. Örneğin "حُشْب" kelimesi orta harfi sakın okunduğunda müselles kelimelerden kabul edilirken, dammeli okunduğunda müselles kelimelere dâhil olmamaktadır.⁶⁴ Dolayısıyla orta harfini sakın okuyan Ebu Amr (öl. 154/771), Kisâî (öl. 189/805) ve -İbn Mücahid'in (öl. 324/936) rivayetine göre İbn Kesir'in (öl. 120/738) iki ravisinden biri olan- Kunbul'un (öl. 291/904) okuyuşuna göre bu kelime müselles olurken orta harfi harekeli okuyan diğer kıraat imamlarına göre *müselles* değildir.⁶⁵ Sonuç olarak "حُشْب" kelimesi ve benzerleri meşhur kıraatlerden birinde veya birkaçında bulunması sebebiyle Kur'ân'da bulunan *müselles* kelimelerden kabul edilmiştir. Müselles kelimelerin kıraatlerdeki okunuşlarının tespiti için İbnu'l-Cezerî'nin *Tahbîru't-teysîr* ve *en-Neşr* isimli eserlerinden yararlanılmıştır.

Kur'ân'daki *müselles* kelimeler incelendiğinde bütün formlarıyla kullanılan üç adet müselles kelime tespit edilmiştir. Bunlar; *جِنَّة*,⁶⁶ *دون/دين*⁶⁷ ve *روح/ريح*⁶⁸ keli-

⁶³ Hasan Selim Kiroğlu, Kur'ân'da Sebeplilik Yapıları (Gramatik Açıdan İncelenmesi) (Ankara: Gece Kitaplığı, 2020),7.

⁶⁴ Bu kelimenin orta harfinin sakın yahut harekeli olması anlamına etki eden bir durum olmayıp, telaffuzda kolaylık sağlaması bakımından tahfif ile ilgili bir meseledir.

⁶⁵ Ebû 'Amr Osmân b. Sa'îd b. Osmân ed-Dânî, *et-Teyssîr fî kırâ'âti's-seb'*, thk. Otto Pretzl (Beyrût: Dâru'l-kutubi'l-'arabî, 1984), 211; Ebu'l-Ķayr Şemsuddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî, *en-Neşr fî kırâ'âti'l-'aşr*, thk. Ali Muhammed ed-Dîbâ' (el-Matba'atu't-ticâriyyetu'l-kubrâ, ts.), 2/216,217; Ebu'l-Ķayr Şemsuddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî, *Tahbîru't-teysîr fî kırâ'âti'l-e'immeti'l-'aşere*, thk. Ahmed Muhammed Muflih el-Ķudât ('Ammân: Dâru'l-furkân, 2000), 582.

⁶⁶ El-Bakara, 2/35; el-A'râf, 7/184; Mücadele, 58/16.

⁶⁷ El-Fatiha, 1/4; el-Bakara, 2/23,282.

meleridir. Örneğin *جنة* kelimesi ilk harfinin fethalı olmasıyla “cennet/bahçe” anlamına, kesralı olmasıyla “delilik” anlamına ve fethalı olmasıyla “kalkan, örtü” anlamlarında kullanılmıştır. Mezkur kelimelerin haricinde kalan müselles kelimeler Kur’ân’da ya tek bir formuyla yahut iki formuyla yer almıştır.⁶⁹ Örneğin “*الهضم*” kelimesi ilk harfinin üç hareke ile okunmasıyla müselles kabul edilen bir kelimedir.⁷⁰ Bu kelime, Kur’ân’da sadece fethalı olarak “*هضم*” (eksiltmek, terk etmek) şeklinde kullanılmış, ancak diğer iki formu kullanılmamıştır.⁷¹ Benzer şekilde “*النغمة*” kelimesi Kur’ân’da yalnızca ilk harfinin kesralı (*النغمة*/nimet)⁷² ve fethalı (*التغمة*/refah, saadet)⁷³ okunduğu formlarıyla kullanılmıştır. Fakat kelimenin ilk harfinin dammeli (*النغمة*/göz aydınlığı) olduğu durumun Kur’ân’da örneği yoktur.

Kur’ân’da Tâhâ Suresi’nin 87. ayetindeki “*مَلِكٌ*” kelimesinin de -Kur’ân tilavetlerindeki (kıraat) ihtilafın bir sonucu olarak- üç farklı biçimde geçtiği söylenebilir. Ancak, belirli bir biçimi tercih eden her kıraat diğer iki biçimi kullanmadığından, her bir kıraatte kelimenin yalnızca bir biçimi geçerli olmaktadır. Bu kelimeyi kıraat imamlarından kimisi ilk harfi fethalı, kimisi kesralı kimisi ise dammeli olarak okumuştur.⁷⁴ Dammeli okuyan kıraate göre fethalı ve kesralı okunuşu, kesralı okuyana göre dammeli ve fethalı okunuşu ve fethalı okuyana göre kesralı ve dammeli okunuşu geçerli değildir.

Kur’ân’da bulunan müselles kelimelerin tespiti için yapılan bu çalışmada toplam 422 adet müselles kelime tespit edilmiştir. Bu sözcükler anlam değişikliklerine göre sınıflandırıldığında, harekesi değişen ancak anlamı değişmeyen 17, hareketinin değişmesiyle anlamı değişen 390 ve hareketinin değişmesiyle anlamı hem değişen hem de değişmeyen 15 sözcük olduğu görülmektedir. Bu 422 kelimenin her birini ayrı ayrı analiz etmek bu çalışmanın kapsamını aşacaktır. Dolayısıyla bu sözcükler tablo halinde çalışmanın sonunda ek olarak verilecek, burada ise konunun daha iyi kavranmasına yardımcı olması için somutlaştırmak amacıyla her bir gruptan üçer örnek vermek isabetli olacaktır. Seçilecek örneklerde anlam-lafız ilişkisi ve kıraat imamlarının okunuşunda ittifak edip etmemesi bakımından çeşitlilik olmasına dikkat edilmelidir.

→

⁶⁸ Ali İmran, 3/117; el-Mâide, 5/110; Yusuf, 12/87.

⁶⁹ Müselles bir kelimenin Kur’ân’da bütün formlarıyla bulunmaması onun müselles olmasına engel değildir. Çünkü müselles bir kelimenin üç farklı formda okunması müstakil bir metinle sınırlandırılmamış, Arap dili genel bir ölçü kabul edilmiştir. Dolayısıyla, müselles kelimeler, tek bir konumda üç formuyla da okudukları için değil, Arap dilinde üç farklı okunuşa sahip oldukları için müselles kabul edilmişlerdir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse; örneğin *ج* kelimesi müselleştir. Bu kelimedeki herhangi bir hareke bulunmamaktadır. Dolayısıyla okuyucu kelimeye kendisi hareke verecektir. Kelime ilk harfinin üç farklı harekeyle okunmasına muhtemel olması sebebiyle müselles kabul edilmiştir. Dolayısıyla kelimenin bir metinde tek bir formu ile okunması, onun müselles olmasına engel teşkil etmez. Çünkü bu farklı şekillerde hareketlenme ihtimalini ortadan kaldırmayacaktır.

⁷⁰ Baṭalyevsî, *el-Muşelleş*, 2/457; İbn Mâlik et-Ṭâî, *İkmâlu’l-’lâm bi teşlîş’l-keîâm*, 2/737,738.

⁷¹ Tâhâ 20/112.

⁷² Bu kullanımın birçok örneği vardır. Örneğin bkz. Âli İmrân 3/103,171; el-Mâide 5/3,6,7,11,20; el-Enfâl 8/53.

⁷³ el-Muzemmil 73/11

⁷⁴ Kelime hakkında ileride detaylı bilgi verilecektir.

4.1. Harekesi Değişip Anlamı Sabit Kalan Müsellesler

1. **عَظَّة / عِظَّة / غَظَّة** : Bu kelime, ilk harfinde meydana gelen hareke değişikliği ile müselles olmuştur. Kelime her üç haliyle “sertlik/katılık” anlamına gelmektedir. Kelimeyi, Esed⁷⁵ kabilesi ilk harfini kesralı olarak, Hicazlılar ilk harfini fethalı olarak ve Temîm kabilesi⁷⁶ ilk harfini dammeli olarak kullanmıştır.⁷⁷ Kelime Kur'ân'da tek bir yerde geçmektedir.⁷⁸ Kıraat imamlarından kelimenin ilk harfinin fethalı olması dışında gelen bir rivayet bulunmamaktadır.⁷⁹

2. **الرَبْوَةُ / الرَبْوَةُ / الرَبْوَةُ** : Bu kelime ilk harfinde meydana gelen hareke değişikliği ile müselles grubuna dahil olmuştur.⁸⁰ Kelime üç haliyle de “yüksek yer” anlamına gelmektedir. Kelimenin ilk harfinin dammeli okunmasıyla “on bin kişi” anlamına geldiği de söylenmiştir.⁸¹ Kelimenin en yaygın kullanımı ilk harfinin dammeli okunması olup fethalı kullanımı ise Temîm kabilesine aittir.⁸² Kelime Kur'ân'da iki kere kullanılmıştır.⁸³ Âsım (öl. 127/745) ve İbn Âmir (öl. 118/736) kelimeyi geçtiği iki yerde de ilk harfini fethalı, diğer kıraat imamları ise ilk harfini dammeli okumuşlardır.⁸⁴

3. **مَهْلَك / مَهْلَك / مَهْلَك** : “Helak” anlamına gelen bu kelime *lâm* harfi (aynel fiili) üç farklı hareke ile okunmuştur.⁸⁵ Kelime Kur'ân'da iki kere geçmektedir.⁸⁶ Âsım'ın iki ravisinden biri olan Ebu Bekir (öl. 193/809), kelimeyi her iki yerde de *mîm* ve *lâm* harfini fethalı, Âsım'ın diğer ravisi olan Hafş (öl. 180/796) ise *mîm* harfini fethalı, *lâm* harfini kesralı okumuştur. Diğer kıraat imamları ise kelimeyi “اهْلَك” fiilinin ismi mefulü olarak “مَهْلَك” şeklinde okumuşlardır.⁸⁷ Burada Âsım'ın iki ravisinin kelimenin farklı şekillerinden birini tercih ettikleri görülmektedir. Diğer kı-

⁷⁵ Ana yurdu Kuzey Arabistan olan Adnânîlere mensup bir Arap kabilesidir. Cengiz Kallek, “Esed (Benî Esed)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/363.

⁷⁶ Aslı Adnânîlere uzanan bir Arap kabilesi. Bkz. İrfan Aycan, “Temîm (Benî Temîm)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/418.

⁷⁷ İbrahim b. İsmail el-Ebyârî, *el-Mevsû'atu'l-kurâniyye* (Muessesetu siclu'l-'Arab, 1984), 5/299.

⁷⁸ et-Tevbe 9/123.

⁷⁹ İbnu'l-Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 7/449; İbn Mâlik et-Tâî, *İkmâlu'l-'lâm bi teşlîş-i-ke'lâm*, 1/14; Baţalyevsî, *el-Muşelles*, 2/311; Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İshâk es-Sikkî, *İşlâhu'l-mantîk*, thk. Muhammed Mur'ib (Dâru İhyâi't-turâşî'l-'Arabî, 2002), 1/115.

⁸⁰ Baţalyevsî, *el-Muşelles*, 2/29.

⁸¹ Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, thk. Muhammed İvağ Mur'ib (Beyrût: Dâru İhyâi't-turâşî'l-'Arabî, 2001), 15/197; Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen İbn Dureyd, *Cemheratu'l-luğa*, thk. Remzî Munir Ba'lebekki (Beyrût: Dâru'l-'ilm li'l-melâyi'n, 1987), 1/330.

⁸² Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 15/196.

⁸³ el-Bakara 2/265; el-Mu'minûn 23/50.

⁸⁴ Dâni, *et-Teysîr fi kırâ'âti's-seb'*, 83; Cezerî, *Tahbîru't-teysîr fi kırâ'âti'l-e'immeti'l-'aşere*, 310.

⁸⁵ İbn Mâlik et-Tâî, *İkmâlu'l-'lâm bi teşlîş-i-ke'lâm*, 1/19; İbnu'l-Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 10/504.

⁸⁶ el-Kehf 18/59; en-Neml 27/49.

⁸⁷ Cezerî, *en-Neşr fi kırâ'âti'l-'aşr*, 2/311.

raat imamlarının okuyuşunda ise kelime, hareke değişimine *mîm* harfinin de eklenerek farklı bir harfte daha gerçekleşmesi sebebiyle müsellese dâhil olmamaktadır.

4.2. Harekesi ve Anlamı Değişen Müsellekler

1. **بُشْر / بَشْر / بُشْر** : Kelime ilk harfinin fethalı okunmasıyla (بُشْر) “bir şeyin derisini soymak, ve müjdelemek” anlamlarına gelen fiilin mastarıdır. İlk harfinin kesralı okunmasıyla ise “gülür yüzlülük” anlamına gelmekle beraber bir mevki yahut dağ ismi olduğu da söylenmiştir.⁸⁸ İlk harfinin dammeli okunmasıyla, mübalağalı ismi fail olan “بُشُور” (çok müjdeleyen) yahut sıfatı müşebbehe olan “بُشِير” (müjdeci) kelimesinin çoğulu olan “بُشُور” kelimesinin orta harfinin harekesi hafzedilerek tahfif edilmiş halidir.⁸⁹ Kur’ân’da ilk harfi dammeli şekliyle üç farklı yerde kullanılmıştır.⁹⁰ Diğer iki formunun ise Kur’ân’da kullanımı bulunmamaktadır. Kelime yalnızca Âsım’ın rivayetine göre müsellese olabilmektedir. Zira diğer kıraat imamlarından kimisi نُشْر şeklinde dammeli bir *nûn* harfi ile kimisi نُشْر şeklinde orta harfini de harekeleyerek kimisi ise نُشْر şeklinde fethalı bir *nûn* harfi ile okumuştur.⁹¹

2. **سُخْر / سِخْر / سُخْر** : İlk harfinin fethalı okunmasıyla “ciğer ve doyurma/yedirme” anlamlarına gelmektedir. İlk harfinin kesralı okunması durumunda “sihir” anlamına gelmektedir. İlk harfi dammeli okunduğunda ise fethalı okunduğundaki anlamına (ciğer) gelmekle beraber “kalp” anlamına geldiği de söylenmiştir.⁹² Kelime ilk harfinin kesralı şekliyle Kur’ân’da 27 kere kullanılırken⁹³ ilk harfinin fethalı ve dammeli olduğu şekillerin Kur’ân’da kullanımı bulunmamaktadır. Kaynaklarda kelimenin okunuşu ile ilgili kıraatler arası bir farklılık bildirilmemiştir.

3. **عُسْر / عِشْر / عُسْر** : İlk harfinin fethalı okunmasıyla “عَسَرَ” fiilinin mastarı olmaktadır. Bu fiil yalın haliyle “zor durumda borç istemek” anlamına gelirken “ب” harfi ceriyle “kaldırmak” anlamına gelmektedir. Örneğin “عَسَرَ الرَّجُلُ بَيْدَهُ” cümlesi, “adam vurmak için elini kaldırdı” demektir. Kelime ilk harfi kesralı okunduğunda ise cinlerden bir kabilenin ismi, cinlerin bulunduğu mekânın ismi yahut bir yerin

⁸⁸ Ebû Abdillâh Şihâbuddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu‘cemu’l-buldân* (Beyrût: Dâru’s-şadr, 1995), 1/426; Ebû Mâlik Gıyâs b. Gavs b. es-Salt el-Ahşal, *Dîvânü’l-Ahşal*, thk. Mehdi Muhammed Nâşiruddîn (Beyrût: Dâru’l-kutubu’l-ilmîyye, 1994), 115; Ebu’l-Kâsım ez-Zemaşşerî, *el-Cibâl ve’l-emkine ve’l-miyâh*, thk. Ahmed Abduttevvâb (Dâru’l-fağile li’n-neşri ve’t-tevzi‘, 1999), 57.

⁸⁹ Mahmûd b. Abdurrahîm Şâfi, *el-Cedvel fi’r-râbi’l-Kurân* (Dimesşk: Dâru’r-raşîd li’n-neşr, ts.), 8/437; Baţalyevsî, *el-Muşelles*, 1/355.

⁹⁰ el-Arâf 7/57; el-Furkân 25/48; en-Neml 27/63.

⁹¹ Cezerî, *Tahbîru’t-teysîr fi kırâ’âti’l-e’immeti’l-aşere*, 372.

⁹² Sa’îd b. Muhammed el-Me’âfirî, *Kitâbu’l-ef’âl*, thk. Huseyin Muhammed Şeref (Kâhire: Muessesetu dâru’s-şabi li’ş-şihâfe, 1975), 3/508; Zemaşşerî, *Esâsu’l-belâğa*, 1/441; Baţalyevsî, *el-Muşelles*, 2/409,410; İbnu’l-Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 4/348-352; İbn Mâlik eţ-Ṭâi, *İkmâlu’l-ı’lâm bi teşlişi’l-ke’lâm*, 2/94.

⁹³ Örneğin bkz. el-Bakara 2/102; el-Mâide 5,110; el-Enâm 6/7; el-Arâf 7/116.

özel ismi olduğu belirtilmiştir.⁹⁴ Kelime ilk harfi dammeli okunduğunda ise “zorluk” anlamına gelmekle beraber “solak” anlamına gelen “أعسر” sıfatının çoğulu da olabilmektedir.⁹⁵ Kelime Kur'ân'da ilk harfinin dammeli şekliyle 5 kere kullanılmıştır.⁹⁶ Diğer iki şeklinin ise Kur'ân'da kullanımı bulunmamaktadır. Ebû Ca'fer'in bu kelimeyi orta harfini dammeli olarak okuduğu rivayet edilmiştir.⁹⁷ Dolayısıyla kelime orta harfinin harekelenmesi ile mezkur formundan farklılaşacağı için Ebû Ca'fer'in rivayetine göre müselles olmamaktadır.

4.3. Hareke Değişimiyle Anlamı Hem Değişen Hem Değişmeyen Müsellesler

1. شَرِبَ / شَرِبَ / شَرِبَ: İlk harfinin harekesi fetha ile okunduğunda “شَرِبَ” (içen) ismi fail kalıbının çoğulu olduğu yahut bir ismi cem⁹⁸ olduğu belirtilmiştir. Kelime yine aynı hareke ile “anlamak” anlamına da gelmektedir.⁹⁹ İlk harfi kesra ile okunduğunda ise “su ve su içme vakti” anlamlarına gelmediği,¹⁰⁰ Batalyevsî'ye göre de bir elbise çeşidine de delalet ettiği belirtilmiştir.¹⁰¹ Kelime ilk harfinin dammeli haliyle “شَرِبَ” (tatlı olmamakla beraber içilebilir olan su) kelimesinin çoğuludur.¹⁰² Görüldüğü üzere kelimedeyne meydana gelen her hareke değişikliği kelimeye yeni bir anlam kazandırmaktadır. Bununla beraber kelimenin her üç hareke ile “شَرِبَ” fiilinin mastarı olduğu belirtilmektedir.¹⁰³ Kelime yaşadığı anlam değişiklikleriyle “anlamı değişen müselleslere”, delalet ettiği ortak anlam ile “anlamı değişmeyen müselleslere” benzemektedir. Kelime tahkik edildiğinde, üç formunun her biri farklı anlamlara delalet etse de bu üç farklı anlamın “içmek” ortak anlamında buluştuğu söylenebilir. Çünkü diğer anlamlar ya bu kök anlamdan türemiştir yahut mecazî bir kullanımın sonucudur. Örneğin kelimenin “anlamak” manasına geldiği belirtilmektedir. Bununla, bir şeyi anlayıp kavramanın, bir şeyi içip sindirmeye mecazî bir üslupla benzetildiği söylenebilir.¹⁰⁴ Kelime Kur'ân'da dört kere kullanılmıştır.¹⁰⁵ Bu kullanımlardan üç tanesi kıraat imamlarının ittifakıyla kelimenin ilk harfinin kesralı olduğu şeklidir. Vâkıa Suresindeki kullanımda ise kıraat imamları ihtilaf

⁹⁴ İbnu'l-Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 4/567.

⁹⁵ Baţalyevsî, *el-Müselleş*, 2/263.

⁹⁶ el-Bakara 2/185; el-Kehf 18/73; et-Talâk 65/7; el-İnşirâh 94/5/6.

⁹⁷ Cezerî, *en-Nesr fi kırâ'âti'l-'aşr*, 2/216.

⁹⁸ Çoğul anlamı içeren fakat tekili olmayan isimler için kullanılan bir tabirdir.

⁹⁹ Baţalyevsî, *el-Müselleş*, 2/441; Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu'l-Luğa ve Şihâhu'l-'Arabiyye*, 1/153.

¹⁰⁰ İbnu'l-Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 1/488.

¹⁰¹ Baţalyevsî, *el-Müselleş*, 1/441.

¹⁰² İbn Mâlik eţ-Ťâî, *İkmâlu'l-ı'lâm bi teşlîşî'l-kelâm*, 2/330; İbnu'l-Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 1/489.

¹⁰³ İbnu'l-Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 1/487; Baţalyevsî, *el-Müselleş*, 2/441.

¹⁰⁴ Örneğin Baraka Suresi 93. ayette de “içmek” fiili, sevginin kalbe yerleşip kişinin şahsiyetinin bir parçası olmasını ifade etmek için benzer şekilde mecaz yoluyla kullanılmıştır. Bkz. el-Bakara 2/93.

¹⁰⁵ eş-Şuarâ 26/155; el-Kamer 54/28; el-Vâkıa 56/55.

etmişlerdir. Nâfi', Ebû Câfer, Âsım ve Hamza ilk harfini dammeli olarak, diğer kıraat imamları ise fethalı olarak okumuşlardır.¹⁰⁶

2. زُعْمُ / زُعْمُ / زُعْمُ : Kelime Batalyevsî tarafından aynı anlama gelen müsellelerin içinde zikredilmiştir. İbn Mâlik ise farklı anlama gelen müsellelerin içinde zikretmiş fakat kelimenin aynı anlama gelen müsellelere de dâhil olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁷ Kelime “doğru ve yanlış olması muhtemel söz” anlamına gelse de genelde batıl/yanlış sözler için kullanılmıştır. Bununla beraber “garanti/güvence, vaat, zan, yalan” anlamlarına geldiği de belirtilmiştir. Kelimenin, lügatlerde her üç haliyle de “زُعْمُ” fiilinin mastarı olarak gösterilmesinden lügatçilerin onu aynı anlama gelen müselle kelimelerden kabul ettiği anlaşılmaktadır.¹⁰⁸ İbn Mâlik ise kelimenin ilk harfinin fethalı okunmasıyla “liderlik konusunda övünenlerden birinin diğerlerine galip olması” anlamına geldiğini, dammeli okunmasıyla “زُعْمُ” (yağlı olup olmadığı bilinmeyen koyun) kelimesinin çoğulu olduğunu belirtmektedir.¹⁰⁹ Kelime Kur’ân’da iki kere kullanılmıştır.¹¹⁰ Kisâî, her iki yerde de kelimeyi ilk harfini dammeli olarak, diğer kıraat imamları ise fethalı olarak okumuşlardır. Bu okuyuş farklılıklarının anlamı değiştirmedeğinin belirtilmesi¹¹¹ kelimenin Kur’ân’da aynı anlama gelen müselle kelime olarak kullanıldığını göstermektedir.

3. مَلِكُ / مَلِكُ / مَلِكُ : Bu kelime kıraat farklılıkları sebebiyle her üç formuyla da Kur’ân’da kullanılan müselle bir kelimedir. Kelimeyi hem Batalyevsî hem de İbn Mâlik farklı bölümlerde birer defa zikretmişlerdir.¹¹² Kelime ilk harfinin fethasıyla “hamuru iyi yapmak, yolun ortası” gibi anlamalara gelmekle beraber, “مَلِكُ” (hükümdar/sultan) kelimesinin tahfif edilmiş hali de olabilmektedir.¹¹³ İlk harfinin kesralı okunmasıyla ise “mülk/servet” anlamına gelmektedir. İlk harfi dammeli olduğunda ise “yönetim, yöneticilik, cilbab, az su” anlamlarına gelmektedir.¹¹⁴ Kelime sahip olduğu bu farklı anlamların yanında her üç formuyla “ele geçirme ve sahip olma kuvveti” anlamına ortak bir şekilde delalet etmektedir.¹¹⁵ Kelime Kur’ân’da 48 kere geçmektedir. Bunlardan 47 tanesi kıraat imamlarının ittifakıyla ilk harfi dammeli olarak okunmaktadır. Taha Suresi 87. ayette ise kıraat imamları arasında ihtilaf vardır. Nâfi, Âsım ve Ebu Câfer ilk harfini fethalı olarak, Hamza, Kisâî ve Halef dammeli diğer kıraat imamları ise ilk harfini kesralı olarak okumuş-

¹⁰⁶ Cezerî, *Tahbîru't-teysîr fi kırâ'âtî'l-e'immeti'l-aşere*, 573.

¹⁰⁷ İbn Mâlik eṭ-Ṭâî, *İkmâlu'l-ı'lâm bi teşlîşî'l-kelâm*, 1/278; Baṭalyevsî, *el-Muşelles*, 2/67.

¹⁰⁸ İbnu'l-Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 12/264,265.

¹⁰⁹ İbn Mâlik eṭ-Ṭâî, *İkmâlu'l-ı'lâm bi teşlîşî'l-kelâm*, 1/278.

¹¹⁰ el-Enâm 6/136,138.

¹¹¹ Ebu Abdullah Şemsuddîn el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Hişâm Semîr el-Buḥârî (Riyâd: Dâru 'âlemi'l-kutub, 2003), 7/90.

¹¹² Batalyevsî, *el-Muşelles*, 2/145,155; İbn Mâlik et-Ṭâî, *İkmâlu'l-ı'lâm bi teşlîşî'l-kelâm*, 1/16,2/678.

¹¹³ İbnu'l-Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 10/492.

¹¹⁴ Bkz. İbnu'l-Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 10/491-494; Baṭalyevsî, *el-Muşelles*, 2/145,155,156.

¹¹⁵ İbnu'l-Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 10/492.

tur.¹¹⁶ Müfessirlerden kimisi bu okuyuş farklılıklarının anlama etki ettiğini söylerken kimisi bu hareke değişikliğinin anlama etkisi olmadığını belirtmektedir. Müfessirlerin bu ifadeleri de kelimenin hareke değişikliğiyle anlamı hem değişen hem de değişmeyen müselles kelimelerden olduğunu destekler niteliktedir.¹¹⁷

Sonuç

Dil bilginleri, “müselles” kavramına dair birbirine yakın ancak farklı tanımlar ortaya koymuşlardır. Müselles kelimeler üzerinde yapılan incelemeler neticesinde, bu kavramı şu şekilde kapsamlı biçimde tanımlamak mümkündür: “Aynı harfleri, aynı tertibi ve aynı vezni taşıyan kelimelerden; birinci veya ikinci harfindeki hareke değişikliği ya da kelimedeki aynı türden iki hareketin yine aynı türden başka iki hareke ile yer değiştirmesi sonucu en az üç farklı şekilde okunabilen kelimelerdir.” Ancak bu tanım, genel çerçeveyi ifade etse de, bazı istisnaî durumların bu kapsamın dışında kaldığı da unutulmamalıdır.

Müselles konusunda yazılan ilk eserlerin ihtiva ettiği müselles kelime sayısının az olduğu görülmektedir. Daha sonraki asırlarda telif edilen eserler ihtiva ettiği kelime bakımından daha kapsamlı olsa da müselles kelimelerin sayısında bir görüş birliğine varılamamıştır. Müelliflerin sahip oldukları müselles kelimeler, bir müellifin müselles kabul ettiği kelimeyi bir başkasının kabul etmemesi gibi sebepler bu konuda ortak kanaatin oluşmasını engelleyen durumlardan sayılabilir. Müselles kavramının, kelime anlamından ve yapılan tanımlamalardan “üç okunuşa” sahip kelimeler olduğu anlaşılrsa da müselles kelimeleri derleyen dil bilginlerinin - özellikle orta harfi illetli olan kelimelerde- illet harfini bir hareke gibi değerlendirmeleri sebebiyle dört okunuşu olan kelimeleri de müselles kabul ettikleri görülmektedir.

Müselles kelimelerin birçoğunda hareke değişikliğinin anlam değişikliğine sebep olması hareketin anlama olan ilişkisini gösteren durumlardan biridir. Bu bağlamda hareketlerin anlama olan etkileri ve bu etkilerin nitelikleri detaylı bir çalışma alanı olarak öne çıkmaktadır. Zira müselles kelimelerdeki hareke değişikliği kimi zaman basit anlam değişikliklerine neden olsa da bazen ب kelimesinde olduğu gibi her üç formun da bir araya gelemeyecek kadar değişik anlamlara delalet ettiği görülmektedir.

Müselles denilince genellikle akla ilk gelen hareketi ile beraber anlamı değişen müselles kelimeler olmuştur. Buna sebep olan durumlardan birisi müselles konusunda günümüze ulaşan ilk eserin sahibi olan Kutrub'un, eserinde diğer müselles çeşitlerine yer vermemesidir. Aynı harflere ve tertibe sahip olmasına rağmen hareke değişikliğiyle anlamı değişen kelimelerin, anlamı değişmeyenlere nispeten

¹¹⁶ Cezerî, *en-Neşr fi kırâ'âti'l-'aşr*, 2/321,322.

¹¹⁷ Ayette geçen “ملك” kelimesinde kıraat farklılıkları sebebiyle meydana gelen hareke değişiminin ayetin anlamına etkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kurtubi, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 11/234; Fahrüddin el-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb* (Beyrût: Dâru ihyâi't-turâs, 1999), 17/22/89; Muhammed Tâhir İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-tûnusiyye li'n-neşr, 1984), 16/284.

daha ilgi çekici görünmesi ve ortaya çıkış sebeplerinin daha karmaşık olması da bir başka sebep olarak söylenebilir.

Müselles kelimelerin, anlamsal bağlantıları, sahip oldukları kök harfleri vb. durumlarına göre ortaya çıkış sebepleri vardır. Çalışmada bu tür kelimelerin ortaya çıkış sebepleri incelenmiş ve bu sebepler sonucunda hareketlerin kelime anlamlarına etkisi değerlendirilmiştir. Ancak şimdiye kadar yapılan çalışmalarda müselles kelimelerin ortaya çıkış nedenleri ile ilgili yapılan tespitler yetersizdir. Çünkü tespit edilen bu sebepler mevcut müselles kelimelerin her biri için uygun olmadığı görülmüştür. Bu nedenle daha geniş ve detaylı bir çalışma ile daha başka sebeplere rastlanması mümkündür.

Yapılan çalışmanın sonucunda Kur'ân'ın 422 müselles kelime ihtiva ettiği tespit edilmiştir. Bu sayının tespitinde müselles bir kelimenin bütün formlarıyla Kur'ân'da geçmesi dikkate alınmamış, sadece bir formunun varlığı yeterli görülmüştür. Örneğin "عَصْر" kelimesi sadece ilk harfi fethalı olarak Kur'ân'da geçmiştir. Günümüz basımı ile yaklaşık 600 sayfa olan ve yaklaşık 80000 kelime ihtiva eden Kur'ân metninin 422 adet birbirinden farklı müselles kelime ihtiva etmesi bu kelimelerin ne kadar sık kullanıldığını; sözlüklerde kalıp gitmiş, kullanılmayan atıl kelimeler olmadığını ortaya koymaktadır. Zira 422 müselles kelimelerden sadece az bir kısmı sadece bir adet kullanılmış, diğer müsellesler 150 tanesi ise üçten fazla tekrar etmiştir. Bazı müselleslerin 20-30 kere kullanıldığı dikkate alındığında Kur'ân'da binlerce müselles kelimenin varlığından söz etmek mümkündür. Bu kadar yoğun kullanımı olan bir kelime türünün daha detaylı araştırılması ve sırlarının keşfedilmesi büyük bir önem arz etmektedir.

Kur'ân'da çok sayıda müselles kelimenin bulunması ve genellikle bu kelimelerin hareke değişikliği ile anlamının da değişmesi, Kur'ân'ı harekeleme faaliyetlerinin önemini de destekler niteliktedir. Zira hareke değişikliğiyle anlamı da değişen müselles kelimelerin, dili iyi bilmeyen kimselerce yanlış okunması ayetlerin anlamının bozulmasına sebep olacaktır. Kur'ân'da bulunan müselles kelimeler ile ilgili çalışmaların yapılması, Kur'ân'da bulunan kelimelerin sahip oldukları niteliklerin daha iyi anlaşılmasına sebep olacak ve böylece Kur'ân'ı anlama faaliyetine katkıda bulunacaktır.

Müselles yapıdaki bazı kelimelerin kıraat imamları tarafından farklı şekillerde telaffuz edildiği görülmektedir. Nitekim شرب kelimesi, Nâfi', Ebû Câfer, Âsım ve Hamza tarafından ilk harfi dammeli (şurb) olarak okunurken, diğer kıraat imamları tarafından fethalı (şarb) olarak telaffuz edilmiştir. Bu tür farklı okuyuşlar kimi zaman anlam üzerinde belirgin bir değişiklik meydana getirmemekle birlikte, bazı durumlarda ayetin farklı şekillerde anlaşılmasına yol açabilmektedir. Kıraatler arası farklı okuyuşların anlamlara etkisi kapsamı aşacağı için bu çalışmada değerlendirilmemiştir. Ancak müselles kökenli kelimeler üzerindeki kıraat farklılıklarının anlam üzerindeki etkisi, bu etkinin mahiyeti ve derecesi ile ilgili olarak yeni ve derinleştirici çalışmalar yapılabilir. Söz konusu kıraat farklılıklarının temel anlamsal değişikliklere yol açıp açmadığının tespiti, Kur'ân'ın yorumuna yönelik ilmî çalışmalara önemli katkılar sağlayacaktır.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma

herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / çıkar atışması: The authors declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar atışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Ahşal, Ebû Mâlik Gıyâs b. Gavs b. es-Salt. *Dîvânu'l-Ahşal*. thk. Mehdi Muhammed Nâşıruddîn. Beyrût: Dâru'l-kutubu'l-‘ilmiyye, 2. Basım, 1994.
- Aycan, İrfan. "Temîm (Benî Temîm)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/418-419. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Bağdâdî, İsmâîl b. Muhammed. *Hedîyyetu'l-‘arifîn esmâu'l-muellifîn ve âşâru'l-muşannefîn*. 2 Cilt. İstanbul: Vekâletu'l-me‘ârif, 1951.
- Bağdâdî, İsmâîl b. Muhammed. *İdâhi'l-meknûn*. thk. Metmet Şerefettin Yaltkaya. Beyrût: Dâru ihyâi't-turâsi'l-‘Arabî, ts.
- Bağalyevsî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Sîd. *el-Muşelleş*. thk. Şalaḥ Mehdî el-Fertûsî. 2 Cilt. Bağdât: Dâru'r-raşîd li'n-neşr, 1981.
- Ba'îf, Şemsuddîn Muhammed b. Ebi'l-Feth b. Ebi'l-Faḍl b. Berakât. *el-Muşelleş zu'l-me'ne'l-vâhid*. thk. Yahya Murad, ts.
- Cezerî, Ebu'l-Ḥayr Şemsuddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *en-Neşr fî kırâ'âti'l-‘aşr*. thk. Ali Muhammed eḍ-Ḍıbbâ'. 2 Cilt. el-Maṭba'atu't-ticâriyyetu'l-kubrâ, ts.
- Cezerî, Ebu'l-Ḥayr Şemsuddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Taḥbîru't-teysîr fî kırâ'âti'l-e'immeti'l-‘aşere*. thk. Ahmed Muhammed Muflih el-Ḳudât. 1 Cilt. ‘Ammân: Dâru'l-furḳân, 2000.
- Civelek, Yakup. "Arap Dilbiliminde 'Müselles' Kavramı". *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2 (2001), 475-490.
- Civelek, Yakup. "Arap Dilinde Üçlemeli / Müselles Kelimelere Dilbilimsel Bir Yaklaşım". *İslâmî Araştırmalar (Dergi)* XVI/3 (2003), 365-371.
- Dânî, Ebû ‘Amr Osmân b. Sa'îd b. Osmân. *et-Teyisîr fî kırâ'âti's-seb'*. thk. Otto Pretzl. 1 Cilt. Beyrût: Dâru'l-kutubi'l-‘arabî, 1984.
- Durmuş, İsmail - Çelebi, Muharrem. "Müselles". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/84-85. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Ebû Naşr el-Cevherî, Ebû Naşr İsmail b. Ḥammâd el-Cevherî el-Fârâbî. *Tâcu'l-Luḡa ve Şihâhu'l-‘Arabîyye*. thk. Aḥmed ‘Abdulḡafûr ‘Atṭâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-‘İlm li'l-Melâyîn, 1407/1987.
- Ebyârî, İbrahim b. İsmail. *el-Mevsû'atu'l-ḳurâniyye*. Muessesetu siclu'l-‘Arab, 1984.
- Ezherî, Ebû Mañşûr Muḥammed b. Aḥmed b. el-Herevî. *Tehzîbu'l-Luḡa*. thk. Muḥammed ‘Avḍ Mir‘ab. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-‘Arabî, 2001.
- Ezherî, Ebû Mañşûr Muḥammed b. Ahmed b. Ezher. *Tehzîbu'l-luḡa*. thk. Muhammed ‘İvaḍ Mur‘ib. Beyrût: Dâru ihyâi't-turâsi'l-‘Arabî, 2001.
- Fazlıoḡlu, Şükran. "Vaz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/576-578. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Ferâhîdî, Ebû Abdırrahmân el-Ḥalîl b. Ahmed b. ‘Amr b. Temîm. *Kitâbu'l-‘ayn*. thk. Mehdi Maḥzûmî - İbrâhîm Sâmer râî. 8 Cilt. Dâru ve mektebetu'l-hilâl, ts.
- Fîrûzâbâdî. *el-Ġurerü'l-muşelleşe ve'd-dureru'l-mubeşşeşe*. thk. Süleyman b. Muhammed b. İbrahim el-‘Ayid. Riyâd: Mektebetu nezâr Muştafa el-bâz, ts.
- Ḥamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâḳûb b. Abdillâh. *Mu'cemu'l-buldân*. 7 Cilt. Beyrût: Dâru's-şadr, 2. Basım, 1995.
- İbn ‘Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dâru't-tûnusiyye li'n-neşr, 1984.
- İbn Dureyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Ḥasen. *Cemheratu'l-luḡa*. thk. Remzî Munîr Ba'lebekkî. Beyrût: Dâru'l-‘ilm li'l-melâyîn, 1. Basım, 1987.
- İbn Ḥallikân, Ebu'l-Abbâs Şemsuddin Ebû Bekr. *Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâi ebnâi'z-zamân*. thk. İḥsân Abbâs. 7 Cilt. Beyrût: Dâru's-şadr, 1900.
- İbn Mâlik eṭ-Ṭâî, Muhammed b. Abdullah. *İkmâlu'l-ı'lâm bi teşlişî'l-keîâm*. thk. Sa'd b. Ḥamdân el-Ġâmidî. 2 Cilt. Mekkeu'l-Mukerrame: Câmî'atu Ummu'l-Ḳurâ, 1984.
- İbnu'l-Manzûr, Cemâluddîn Ebu'l-Faḍl. *Lisânu'l-‘Arab*. 15 Cilt. Beyrût: Dâru's-şadır, 3. Basım, 1993.

- İşler, Emrullah. "Zeccâc". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/173-174. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Kallek, Cengiz. "Esed (Benî Esed)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/363-365. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Kermelî, Anistâs Mârf. *Nuşûu'l-luğatu'l-'arabiyyeti ve numuvvuhâ ve'k-timâluhâ*. Kâhire: el-Maḥba'atu'l-'aşriyye, 1938.
- Kılıçlı, Mustafa. "Kazzâz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/160-161. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Kurtubî, Ebu Abdullah Şemsuddîn. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Hişâm Semîr el-Buḥârî. 20 Cilt. Riyâd: Dâru 'âlemi'l-kutub, 2003.
- Kutrub, Muhammed b. Mustenîr. *Muşellesâtî Kutrub*. thk. Rıdâ es-Suveysî. Libya: Dâru'l-'arabiyye li'l-kuttâb, 1978.
- Mâleki, Ebû Ca'fer Ahmed b. Abdinnûr b. Ahmed b. Râsid. *Rasfu'l-mebânî fî şerhi hurûfi'l-me'ânî*. thk. Ahmed Muhammed el-Ḥarrâṭ. 1 Cilt. Dimeşq: Dâru'l-kalem, 4. Basım, 2014.
- Me'âfirî, Sa'îd b. Muhammed. *Kitâbu'l-ef'âl*. thk. Huseyin Muhammed Şeref. Kâhire: Muessetu dâru's-şabi li's-şihâfe, 1975.
- Muşhin, Bilâl Abdussettâr. "et-Tibyân fi'l-elfâzi'l-muşelleşeti mine'l-Kur'ân". *Irak Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Midâdu'l-Âdâb Dergisi* 9/17 (2019), 193-224.
- Râzî, Faḥruddîn. *Mefâtiḥu'l-ğayb*. Beyrût: Dâru İhyâi't-turâs, 3. Basım, 1999.
- Şâfi, Mahmûd b. Abdurrahîm. *el-Cedvel fi'r-râbi'l-Kurân*. 31 Cilt. Dimeşq: Dâru'r-raşîd li'neşr, 3. Basım, 1195.
- Sîbeveyhi, Ebû Bişr. *el-Kitâb*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. 4 Cilt. Kâhire: Mektebetu'l-ḥâncî, 3. Basım, 1988.
- Sikkît, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İshâk. *İşlâḥu'l-manṭık*. thk. Muhammed Mur'ib. 1 Cilt. Dâru İhyâi't-turâsi'l-'Arabî, 2002.
- Ṭahânevî, Muhammed b. Ali. *Keşşâfu iştlâḥâtî'l-funûn*. çev. Abdullah el-Ḥâlidî. thk. Ali Daḥrûc. 2 Cilt. Beyrût: Mektebetu Lubnân, 1996.
- Tarı, Nihat. "Filolojik Açından Müselles Kelimeler ve Bu Alanda Yazılan Eserler". *Şarkiyat ICSS'17: Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, 435-468.
- Trabzonî, Muhammed el-Medenî. *Ruseyyiletün fi Müsellesâtî'l-Lâm*. Süleymaniye Kütüphanesi, 01041-008, 105a-107a yk.,bb st. ;
- Usta, İbrahim. "Eş-Zıt Anlam Bağmalında el-Müsellasât". *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 2/1 (30 Mayıs 2016), 31-43.
- Yıldırım, Kadri. "Arap Dilinde Nebr (Vurgu)". *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (2003).
- Yurdagür, Metin. "Cefr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/215-218. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Yüksel, Ahmet - Gündüzöz, Soner. "Arap Filolojisindeki İştikâk-ı Ekber-Sünâiyye Kuramları ve Müsellesât Olgusuna Courtenay'ın Fonem Kuramı Çerçevesinde Yeni Bir Yaklaşım Denemesi". *EKEV Akademi Dergisi* IX/22 (2005), 211-224.
- Zebîdî, Ebû'l-Feyd Muhammed el-Murtaḍâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk. *Tâcu'l-'arûs*. thk. Komisyon. 4 Cilt, ts.
- Zemaşşerî, Ebû'l-Kâsım. *el-Cibâl ve'l-emkine ve'l-miyâh*. thk. Ahmed Abdu'ttevvâb. 1 Cilt. Dâru'l-faḍile li'neşri ve't-tevzîf, 1999.
- Zemaşşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Omer b. Muhammed el-Hârizmî. *Esâsu'l-belâğa*. thk. Muhammed Basel 'Uyûn es-Sûd. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-kutubu'l-'ilmiyye, 1998.